

परिच्छेद एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमी

नेपालमा प्राथमिक तह विद्यालय संरचनाको प्रारम्भिक तह हो । कक्षा एक देखी पाँच सम्मका कक्षाहरू यस तह अन्तर्गत पर्दछन् । प्राथमिक शिक्षालाई बलियो बनाउन बाल मनोविज्ञानको अध्ययन गरी प्रभावकारी कक्षा शिक्षण र उपलब्धि को स्पष्ट लेखाजोखा गर्दै परीक्षा बाहेकका मूल्याङ्कनका अन्य साधनहरूको समेत प्रयोग गर्नुपर्दछ । प्राथमिक शिक्षामा असर पार्ने कारक तत्वहरू अन्तर्गत विचैमा कक्षा छाड्ने र कक्षा दोहोर्याउने दर हुन । यी सूचाङ्कहरूलाई उच्च बनाउने धेरै कारणहरू मध्ये परीक्षालाई एक पहिलो कारण मान्न सकिन्छ । विद्यमान परीक्षा प्रणालीले गर्दा विद्यार्थीहरू परीक्षा देखी डराइ विद्यालयमा आउन छाड्ने प्रवृत्ति देखापरेको छ । विद्यालयमा दुई देखि तीन पटक सम्म लिइने आवधिक परीक्षा प्रणाली र त्यसबाट उत्तिर्ण र अनुत्तिर्ण घोषणा गर्ने विद्यमान व्यवस्थाको सुधार गर्नु पर्ने देखिन्छ । हालको परीक्षा प्रणालीमा तल्लो तहका विद्यार्थीहरूसंग परीक्षा दिने अनुभवको कमिका कारण कठिनाई भएको हुन सक्छ । यसर्थ परीक्षा प्रणाली सुधार गरी विद्यार्थीहरूलाई परीक्षाको डरबाट मुक्त गराइ उनीहरूलाई नयाँ किसीमबाट कक्षोन्नती गर्न निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली र उद्धार कक्षोन्नती नीति कार्यान्वयनको प्रयास भई रहेको छ । मूल्याङ्कनको प्रमुख उद्देश्य भनेको सुधार, परिमार्जन र परिस्कृत गर्दै लैजानु हो र मूल्याङ्कनले केवल भौतिक काम वा वस्तुको सुधार र परिमार्जनसंग मात्र सम्वन्ध राख्दै नरु भौतिक, भावनात्मक, अवलोकित वा अनुभव गरिएका कार्यहरूको लेखाजोखा गर्दछ । तसर्थ मूल्याङ्कनलाई सुधार गर्न मार्ग प्रशस्त गर्ने प्रकृयाको रूपमा लिन सकिन्छ ।

विद्यार्थीले के कति सके भनेर मूल्याङ्कनका विभिन्न साधनहरू अपनाएर विद्यार्थीको क्रमिक रूपमा निरन्तर मूल्याङ्कन गरे पछी यसमा लिखित, मौखिक कार्य, कक्षाकार्य, गृहकार्य बानी व्यहोरा अवलोकन शैक्षिक अभिलेख अध्ययन उपस्थिति, अतिरिक्त क्रियाकलाप र प्रयोगात्मक कार्य आदि शैक्षिक संस्थाबाट निरन्तर रूपमा संचालन गरिन्छ, यसरी विद्यार्थीको पठनपाठनसंग उनीहरूको निरन्तर मूल्याङ्कन गरी सिक्न नसकेको कुरा सिकाएर अथवा मैलिक कक्षामा सिक्ने गरि विद्यार्थीलाई कक्षा उत्तिर्ण गराउनुलाई नै उद्धार कक्षान्ति भनिन्छ (अधिकारी, २०६७) ।

विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली अर्न्तगतको उद्धार कक्षान्ततीको आधार विद्यार्थीको कार्यसञ्चयीकालाई मानिन्छ । विद्यार्थीको क्रियाकालापको प्रगति अनुसार अतिउत्तम, उत्तम र सामान्य वर्गमा छुट्याई क्रमशः तीनवटा, दुईवटा र एकवटा रेजा ($\sqrt{\quad}$) चिन्ह लगाई दिएका रेजाका आधारमा रेजा प्रतिशत निकाली सत्तरी प्रतिशत भन्दा बढि अंक ल्याउनेलाई 'क' श्रेणी चालिस देखि उनन्सत्तरी प्रतिशत अंक ल्याउनेलाई 'ख' श्रेणी र चालिस प्रतिशत भन्दाकम ल्याउनेलाई 'ग' श्रेणीमा राखी माथिल्लो कक्षामा अनिवार्य कक्षोन्नति गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ (पा.वि.के, २०५९) ।

प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम (परिमार्जित संस्करण (२०६०) का अनुसार प्राथमिक शिक्षाको कक्षा १ देखि ३ सम्म निर्माणात्मक पद्धतिका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गरी उद्धार कक्षोन्नति नीति लागु गरिने छ । कक्षा १ देखि ३ का प्रत्येक विद्यार्थीको प्रगति विवरण फायल राखिने छ । कार्यसञ्चयिका फायललाई विद्यार्थीको कक्षा कार्य, गृहकार्य, परियोजना कार्य, उपलब्धि परीक्षा, विद्यार्थीमा आएको व्यहारिक परिवर्तनको अवलोकन आदिका माध्यमले अध्यावधिक गरिनेछ भनी नीतिगत व्यवस्था गरेको छ (शर्मा एण्ड शर्मा, २०६६) ।

उच्चस्तरीय राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन २०५५ले प्राथमिक शिक्षाको समस्याको रूपमा विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई औल्याउदै प्राथमिक तहमा हाल विद्यमान गम्भिर शैक्षिक क्षतिको सिर्जनाको मूल कारण वर्तमान परीक्षा प्रणाली प्रमुख हो । त्यसैगरी वर्षको अन्त्यमा लिइने औपचारिक परीक्षा त्यसमा हुने विद्यार्थीको असफलता नै कक्षा छाड्ने र दोहोर्न्याउनुको मूल कारण हो भनी स्पष्ट पारेको छ । यस्ता समस्याहरू हल गर्न कक्षा दोहोर्न्याउने र विद्यालय छाड्ने अवस्था घटाइ शैक्षिक क्षति घटाउन कक्षा १ देखि ३ सम्म स्वभाविक रूपले तल्लो कक्षाबाट माथिल्लो कक्षामा चढ्न पाउने उद्धार कक्षोन्नति व्यवस्था गर्नुपर्ने र विद्यार्थीको उपलब्धिको लेखाजोखाका निमित्त वार्षिक परीक्षाका अतिरिक्त मासिक परीक्षा, लिखित तथा मौखिक परीक्षा, गृहकार्य, उपस्थिति र अभिलेख समेतलाई आधार बनाइनु पर्छ (शर्मा, २०६६) ।

विद्यालय शिक्षाको प्रस्तावित कार्यनीति र कार्ययोजनाको अवधारणापत्र २०५८का अनुसार परीक्षा प्रणाली रणनीतिका रूपमा कक्षा १ देखि ५ सम्म निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली अनुसार कक्षा चढाउने व्यवस्था गरिने छ भनी उल्लेख गरिएको छ भने कार्य योजनाको आधारमा

कक्षा १ देखि ५ सम्म निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली लागू गर्न आवश्यक तयारी गर्ने, कक्षा १ देखि ५ सम्म निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली अनिवार्य व्यवस्था गर्ने कार्य शैक्षिक सत्र २०५९ बाट शुरु गरिने छ । यसका लागि आवश्यक तयारी पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तत्काल शुरु गर्ने छ भनी उल्लेख गरिएको छ (शर्मा, २०६६) ।

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ अनुसार आधारभूत शिक्षाको कक्षा १-३ मा पूर्णरूपमा निरन्तर मूल्याङ्कन पद्धति अवलम्बन गरिने छ । निरन्तर मूल्याङ्कन पद्धतिमा विद्यार्थीको नियमितता, हाजिरी, कक्षा कार्य/सहभागिता, परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य, सिर्जनात्मक कार्य, सिकाइ व्यवहारमा आएको परिवर्तन र उपलब्धि परीक्षा जस्ता पक्षहरूलाई समावेश गरिने छ । विद्यार्थी मनोविज्ञानलाई दृष्टिगत गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीमा समसामयिक सुधार समेत गर्दै लगिने छ भनि व्यवस्था गरिएको छ (पा.वि.के, २०७६) ।

आधारभूत तह कक्षा १-३ को पाठ्यक्रम, २०७६ का अनुसार कक्षा १-३ मा गरिने विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई सिकाइ प्रक्रियाकै अभिन्न अङ्गका रूपमा प्रयोग गर्नु पर्दछ । यस्तो मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि तथा कमजोरीहरूको निरन्तर लेखाजोखा गरी सिकाइ सुधारका लागि पृष्ठपोषण प्रदान गर्नु हो । यस्तो पृष्ठपोषण दुई चरणमा हुन सक्दछ । पहिलो चरणमा शिक्षण सिकाइको क्रममा वा निश्चित विषयवस्तु सिकाइपश्चात् गरिएको मूल्याङ्कनमा अपेक्षित उपलब्धि प्राप्त गर्न नसकेका विद्यार्थीका कठिनाइका क्षेत्र पत्तालगाई सुधारात्मक सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु र दोस्रो चरणमा पटकपटकका सुधारात्मक सिकाइ क्रियाकलापबाट पनि सिकाइ सुधार हुन नसकेका विद्यार्थीहरूका लागि उपचारात्मक सिकाइ क्रियाकलाप तर्जुमा गरी सिकाइमा सुधार गर्नुपर्दछ । कक्षाकोठामा आधारित निर्माणात्मक मूल्याङ्कनले प्रत्येक विद्यार्थीलाई न्यूनतम सिकाइ स्तर प्राप्त गर्ने सुनिश्चितता गरी माथिल्लो सिकाइ स्तर प्राप्त गर्न सहयोग गर्नुपर्दछ । यसबाट विद्यार्थीहरूको कक्षा दोहन्याउने क्रमलाई न्यून गरी शैक्षिक क्षति घटाउन सहयोग पुग्नाका साथै न्यूनतम स्तरको सिकाइ सुनिश्चित भई थप सिकाइका लागि अवसर सृजना हुने छ (पा.वि.के, २०७६) ।

यसप्रकार प्राथमिक तहको कक्षा १ देखि ३ सम्म निरन्तर मूल्याङ्कन पद्धतिलाई जोड दिएको पाइन्छ । आधारभूत तहमा कक्षा ७ सम्मको पदोन्नतिलाई उद्धार कक्षोन्नति नीतिका रूपमा अगाडि बढाउदै जाने कुराको व्यवस्था छ । तर विद्यालयहरूमा हालसम्म पनि यसको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन भइरहेको छैन । सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयहरूमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली लागू

गरी त्यसका माध्यमबाट सिकाइ उपलब्धी बढाउने, विद्यार्थीहरूको विद्यालयमा टिकाउ दर बढाउने, कक्षा छाड्ने र दोहोर्‍याउने दर क्रमशः घटाउदै जाने साथै निरन्तर मूल्याङ्कनलाई आधार मानि उद्धार कक्षोन्नतिको सिद्धान्त अनुसार न्यूनतम कक्षागत सक्षमता परीक्षण गरी उत्तीर्णदर वृद्धि गर्ने लक्ष्य अनुरूप उद्धार कक्षोन्नति नीति ल्याएको छ । यथार्थ अवस्था भने माथिल्लो निकायबाट नीति निर्माण गरी कार्यान्वयनका लागि निर्देशन गरे तापनि विद्यालय तहमा कार्यान्वयनको अवस्था सन्तोषजनक देखिदैन । यसरी कार्यान्वयनको अवस्था फितलो र निस्प्रभावी हुनुमा के कस्ता समस्याहरू छन् र तिनको समाधान के हुन सक्छ भनी खोज गर्न आवश्यक ठहर गरी उद्धार कक्षोन्नतिको उपादेयता अध्ययन शीर्षक अन्तर्गत आफ्नो शोध कार्य पूरा गर्ने प्रयत्न गरिएको छ ।

१.२ समस्याको कथन

कुनै पनि शोधकार्यको दिशानिर्देश गरी अनुसन्धान गर्न खोजेको कुरा पत्ता लगाउन सहयोग गर्ने काम भनेको सम्बन्धित शीर्षक कसरी समस्या भयो भनी पत्ता लगाउनु हो । उद्धारकक्षोन्नतिको उपादेयता सम्बन्धमा भएका खोजहरूले औल्याए अनुरूप र कार्यान्वयनको अवस्थालाई हेर्दा सन्तोष लिन नसकिने अवस्था रहेकाले यो एक समस्याको रूपमा रहेको प्रष्ट छ । निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्दै उद्धार कक्षोन्नतिलाई अवलम्बन गर्नुपर्ने प्राथमिक शिक्षाको सिद्धान्त भए तापनि व्यवहारिक रूपमा त्यसो हुन नसकी प्राथमिक तहमा अभिसम्म पनि ठुलो शैक्षिक क्षति भइरहेको तथ्य र नीति अनुरूप अवलम्बन गर्न नसक्दा आशा गरेको जस्तो सफलता प्राप्त गर्न नसकेको कुरा विभिन्न स्रोतले प्रष्ट पारेको छ । त्यसैले उद्धार कक्षोन्नतिको उपादेयता सम्बन्धमा अध्ययन गर्दा उद्धार कक्षोन्नति किन प्रभावकारी रूपमा उपयोग हुन सकेन ? कार्यान्वयनका समस्याहरू के के हुन ? उद्धार कक्षोन्नतिको उपादेयतामा भएका समस्याहरू समाधानका लागि के कस्ता उपायहरू अवलम्बन गर्न सकिन्छ ? के सरोकारवालाहरू यसबारेमा जानकार छन् ? उद्धार कक्षोन्नतिले सिकाइ उपलब्धीमा कस्तो प्रभाव पारिरहेको छ ? जस्ता प्रश्नहरू हाल सम्म अनुत्तरित भएकोले उक्त प्रश्नहरूको चित्त बुझ्दो जवाफ खोजी गर्न सान्दर्भिक ठानी अध्ययन गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

१.३ अध्ययनको औचित्य/महत्त्व

विद्यमान उद्धार कक्षोन्नति नीति प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुन नसकिरहेको अवस्थाका बारेमा अध्ययन गर्दा प्राप्त भएको विभिन्न जानकारी तथा सूचनाहरूका आधारमा यससँग सम्बद्ध

समस्याहरू समाधान गर्न विद्यालय तहदेखि नीति निर्माण तहसम्मका सरोकारवालाहरूलाई तत्सम्बन्धी सुधार गर्न आवश्यक उपायहरू अवलम्बन गर्न यस अध्ययनले मद्दत गर्नेछ । हाल भइरहेको शैक्षिक क्षतिलाई कम गर्न उद्धार कक्षोन्नतिको उपयोग गर्नु पर्ने कुरा विभिन्न प्रतिवेदनले सुभाब गरेको र पाठ्यक्रम प्रारूप २०६३ ले पनि कक्षा १ देखि ३ सम्मको मूल्याङ्कन शतप्रतिशत निरन्तर मूल्याङ्कन पद्धति अनुरूप गरी उद्धार कक्षोन्नति गर्नु पर्ने व्यवस्था गरिएको भए तापनि यसलाई सिकाइसँग भन्दा पनि अनुत्तिर्ण गर्न नहुने अधिकांशको बुझाइ देखिएकाले उद्धार कक्षोन्नतिको उपयोग गर्दा ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने पक्षहरूलाई ख्याल गर्नु पर्ने कुराहरू सरोकारवालाहरूले कसरी बुझिरहेका छन् भन्ने कुरा पत्ता लगाउन र आवश्यक सुभाब दिन प्रयत्न गरिने भएकाले यस अध्ययनको महत्व रहेको छ ।

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया अन्तर्गत उद्धार कक्षोन्नती कार्यान्वयनमा केन्द्रिय, क्षेत्रिय र स्थानिय स्तरमा निकै कठिनाइहरू महशुस नरेको पाइन्छ । यसै सन्दर्भमा उद्धार कक्षोन्नतीको कार्यान्वयनको अवस्था, सरोकारवालाहरूको बुझाइ तथा चासो र थप ज्ञान दिन, निर्धारित मापदण्ड अनुरूप प्रयोगको अवस्था हेर्न, देखिएका समस्याहरू समाधानका उपायहरू पत्ता लगाइ सुधार गर्न, विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धि सम्बन्धि समयमानै सूचनाहरू प्राप्त गरी पृष्ठपोषण दिन र सिकाइलाई प्रभावकारी बनाउनमा शिक्षकलाई सहयोग गर्नका साथ साथै सरोकारवालाहरू सबैलाई फाइदा हुने भएकोले अध्ययनको आवश्यकता महशुस गरी खोज अनुसन्धान गर्न औचित्य पूर्ण हुने देखिन्छ ।

१.४ अध्ययनको उद्देश्य

यस शोध अध्ययनका निम्न उद्देश्यहरू रहेका छन् :

- (क) उद्धार कक्षोन्नति कार्यान्वयनको वर्तमान अवस्था पहिचान गर्नु,
- (ख) उद्धार कक्षोन्नतिले सिकाइ उपलब्धिमा पारेको प्रभाव विश्लेषण गर्नु,
- (ग) उद्धार कक्षोन्नति कार्यान्वयनमा देखिएका समस्या र समाधानका उपायहरू खोजी गर्नु ।

१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू

उद्धार कक्षोन्नतिको उपादेयता अध्ययन गर्न निम्नानुसारका अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरूको उत्तर खोजिएको छ ।

१. उद्धार कक्षोन्नतीको कार्यान्वयनको वर्तमान अवस्था कस्तो रहेको छ ?

२. उद्धार कक्षोन्नती कार्यान्वयनमा के कस्ता समस्याहरू छन् ?
३. उद्धार कक्षोन्नती निर्धारित मापदण्ड अनुरूप भएको छ कि छैन ?
४. उद्धार कक्षोन्नतीलाई व्यावहारिक रूपमा अवलम्बन गर्ने गरिएको छ कि छैन ?
५. उद्धार कक्षोन्नतिले सिकाइ उपलब्धिमा के कस्तो प्रभाव पारेको छ ?
६. समस्या समाधानका लागि के कस्ता उपायहरू अवलम्बन गर्न सकिन्छ ?
७. उद्धार कक्षोन्नतिको उपयोगिता कस्तो छ ?

१.६ अध्ययनको परिसीमा

कुनै पनि अध्ययनको उद्देश्य प्राप्ती गर्न त्यस विषयको व्यापक अध्ययन, स्रोत साधनको परिचालनको साथै प्रयाप्त समयको आवश्यक पर्दछ। यो अध्ययन छोटो समय, थोरै स्रोत साधन र शोधकर्ताको एकलो प्रयासले पूरा गर्नु पर्ने भएकोले यस अध्ययन कार्यलाई सरल र सहज रूपले अगाडि बढाउन निम्नानुसार सिमित गरिएको छ।

१. अध्ययनलाई खोटाङ जिल्लाको दि.रु.म.न.पा. वडा नं. ७, ८ र ९ अर्न्तगत संचालित सामुदायिक विद्यालयमा कक्षा १ देखि ३ सम्म मात्र सिमित गरिएको छ।
२. अध्ययनले उद्धार कक्षोन्नती लागू भएका कक्षाहरू यसको उपयोगिता र वर्तमान अवस्थामा सिकाईमा पारेको प्रभावलाई मात्र समेटिएको छ।
३. अध्ययन शैक्षिक वर्ष २०७५/०७६ मा सिमित रहेको छ।
४. अध्ययनले उद्धार कक्षोन्नतिले सिकाइ उपलब्धीमा पारेको प्रभावको विश्लेषण गरिएको छ।
५. अध्ययन उद्धार कक्षोन्नतिको कार्यान्वयनको अवस्था हेर्नमा सिमित रहेको छ।
६. अध्ययन अध्ययनको लागि लिइएको जनसंख्याको नमूना आकारमा मात्र सिमित रहेको छ।

१.७ प्रयोग भएका पारिभाषिक तथा प्राविधिक शब्दहरू

उद्धार कक्षोन्नति	विना परीक्षा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनबाट कक्षा चढाउने प्रक्रिया
कार्यसञ्चयिका	निरन्त विद्यार्थी मूल्याङ्कनको प्रगति सूचक राख्ने फायल
कार्यान्वयन	गर्ने भनि निश्चित भएको काम काजलाई नियम विधिका साथ व्यवहारमा लागू गराइने काम
दि.रु.म.न.पा.	दिक्तेल रुपाकोट मझुवागढी नगरपालिका
पा.वि.के.	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
वि.व्य.स.	विद्यालय व्यवस्थापन समिति
म.ज.क.	मनोकामना जनकल्याण
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय

परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

प्राथमिक तहको नतिजामा सैदान्तिक खाका सुधार साथै लगानीबाट उचित सिकाइ उपलब्धी हासिल गर्नका उद्धार कक्षोन्नतिको नीतिलाई अवलम्बन गरिएको छ। यस अध्ययनमा उधार कक्षोन्नतिको सम्बन्धमा सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र सैदान्तिक खाकाको विश्लेषण गर्न विभिन्न पुस्तक, लेख रचना, पत्रपत्रिका र सोधपत्रहरूको समीक्षा गरिएको छ।

२.१ सम्बन्धित साहित्य अध्ययनको पुनरावलोकन

सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकनकर्तालाई शोधकर्तालाई आफ्नो विषयको भित्रसम्म अध्ययन तथा अनुसन्धान गरी सल्लाह दिन साथै शोध प्रस्तावको लागि आधार तयार गर्नका लागि सहयोग गरेको हुन्छ। सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन गर्ने क्रममा प्राप्त भएका साहित्यिक प्रतिवेदन, पत्रपत्रिका र सन्दर्भग्रन्थहरूको अध्ययन गरी आएका निष्कर्षहरूलाई निचोडको रूपमा लिइएको छ।

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०६३ का अनुसार प्राथमिक तहमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्दा शिक्षक बढी जिम्मेवारी हुनुपर्ने साथै निर्माणात्मक मूल्यांकनमा जोड दिँदै उद्धार कक्षोन्नति गरिनु पर्ने प्रकृया अवलम्बन गर्दै आधारभूत तह (१-८) कक्षासम्म लागू गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिइएको छ।

कार्की (२०६६) का अनुसार परम्परागत रूपमा चल्दै आएका परीक्षा प्रणालीले विद्यार्थीको चौतर्फी पक्षको मूल्याङ्कन गर्न नसकेको निचोड निकाली देशव्यापी रूपमा लागू भई सकेको निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयनको क्रममा देखिएका समस्या र त्यसको उचित समाधानमा केन्द्रित भई अध्ययन गरेको पाइयो। उक्त अध्ययनबाट कार्यसंचयीकाको फायललाई उचितरूपमा व्यवस्थापन नगरेको, विद्यार्थी मूल्याङ्कनको लागि परीक्षा बाहेका मूल्याङ्कनका अन्य साधनहरूको प्रयोग नगरेको, विद्यार्थी शिक्षक अनुपात उपयुक्त नहुदा शिक्षकलाई बढी पाठ्यभार परेको, उद्धारकक्षोन्नती सम्बन्धी तालिमको अभाव आदि निष्कर्षहरू निकालेको पाइयो भने निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीलाई प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि उचित शिक्षक तालिमको व्यवस्था गर्नु पर्ने, नियमित अनुगमन र निरीक्षणको व्यवस्था गर्नु पर्ने, कार्यसंचयीका फायललाई उचित व्यवस्थापन गर्नुको लागि प्रत्येक कक्षाकोठामा एउटा दराजको व्यवस्था गर्नु पर्ने, निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली सहज रूपमा प्रयोगमा ल्याउनको लागि शिक्षक दरबन्दी थप गरी मूल्याङ्कन प्रणालीलाई संस्थागत विद्यालयमा समेत लागू गर्नु पर्ने सुझावहरू दिएका छन्।

शर्मा (२०६६) का अनुसार उद्धार कक्षोन्नति नीति कार्यान्वयन गर्न सबैलाई उत्साहित गर्छ तर निरन्तर मूल्यांकन प्रकृत्यालाई सही तवरले अपनाएर शिक्षण सिकाइ गरिनु पर्छ र विभिन्न अध्ययनहरूले देखाए अनुसार विद्यालयमा शिक्षकको कम उपस्थिति, मूल्यांकन विवरण नराख्नु, नीरिक्षण कम हुनु र कार्यान्वयनका लागि आवश्याका पृष्ठपोषण नदिनुजस्ता समस्याहरू रहेका छन् । कमजोरी पक्षलाई केलाउँदै विद्यार्थीहरूमा भएको आन्तरिक क्षमता प्रष्फुटित गराउने अवसर सिर्जना गराउने अपेक्षाका साथ भौगोलिक विविधता जनशक्तिको अभाव, स्रोत साधनको अभावको अवस्था रहेको छ । यस्ता सबै कुराहरूलाई ख्याल गर्दै उद्धार कक्षोन्नतिको कार्यान्वयनको पक्षमा आ-आफ्नो स्थानबाट सहयोग हुनुपर्ने देखिन्छ ।

भट्टराई (२०६५) का अनुसार प्राथमिक तहमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली र उद्धारकक्षोन्नति व्यवस्था कार्यान्वयनको अवस्था शीर्षक उद्धारकक्षोन्नति व्यवस्था सम्बन्धमा अभिभावकहरू अनविज्ञ रहेको शिक्षकहरू पनि यसबारेमा पूर्णरूपमा जानकार नभएको कुरा उल्लेख गर्नु भएको छ । उद्धारकक्षोन्नति कार्यान्वयनमा विद्यार्थी नियमित रूपमा उपस्थित नहुने कक्षामा विद्यार्थी संख्या अधिक हुने र शिक्षकहरू तालिम अप्राप्त हुनु जस्ता कारणहरू प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको उल्लेख गर्नु भएको छ । यस्ता समस्याहरू समाधान गर्न सरकारी स्तरबाट कुनै पहल नभएकोले प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि अभिभावकहरूमा नै चेतना जगाउनु पर्ने, विद्यार्थीहरूका कमिकमजोरीहरू औल्याई सुधार गर्नको लागि पुरस्कार र दण्ड सहितको मनोवैज्ञानिक ढंगले उपचार गर्नु पर्ने, विद्यार्थीका सम्पूर्ण शैक्षिक क्रियाकलापहरूको समुचित तरिकाबाट रेर्डक राख्ने र उद्धारकक्षोन्नति कार्यान्वयनमा देखिएका समस्या समाधानका लागि सम्बन्धित निकायबाट सहयोग हुनुपर्ने सुझाव दिनु भएको छ ।

सुवेदी (२०६१) को आफ्नो शोधपत्रका अनुसार विद्यार्थीको शैक्षिक उपलब्धि उच्च बनाउनका लागि परीक्षालाई समयानुकूल सुधार गरिनु पर्ने हुन्छ । यसका लागि शिक्षकलाई तालिम, गोष्ठी, सेमिनार तथा पुनर्ताजगि कक्षामा संलग्न गराउने, स्रोतकेन्द्रिस्तरिय परीक्षा बोर्ड बनाई प्रश्नपत्र निर्माण तथा परिक्षण गराउने, कमजोर विद्यार्थीलाई समूह छुट्याई अतिरिक्त कक्षाको व्यवस्था मिलाउने, शिक्षणमा बालकेन्द्रित विधिको प्रयोग गराउने, नियमित गृहकार्यको व्यवस्था गर्ने साथै कार्यान्वयन भए नभएको अनुगमन गर्ने व्यवस्था मिलाउने, गरिब तथा जेहन्दार विद्यार्थीलाई छात्रवृत्तिको व्यवस्था मिलाउने, प्राथमिक तहमा अध्यापन गर्ने शिक्षकले अनिवार्य रूपमा सम्बन्धित विषयमा आई.एड. गरेको हुनु पर्ने उल्लेख गरेको पाइन्छ ।

पौडेल (२०६१) को शोधपत्रका अनुसार विद्यालय सामुदायिक संस्था भएकोले अभिभावकको संलग्नतामा आधारित व्यवस्थापन समिति निर्माण भई शैक्षिक, भौतिक र मानविय स्रोत साधनको अधिकतम प्रयोग र परिचालन गरी शैक्षिक उपलब्धि उच्च बनाउनु पर्ने, वि.व्य.स.का पदाधिकारीले शैक्षिक भन्दा प्रशासनिक र भौतिक निर्माणको पक्षमा मात्र जोड दिने गरेको, विद्यार्थीको शैक्षिक उपलब्धि उठाउन कसरी सकिन्छ, भन्ने बारेमा त्यति ध्यान नदिईनुमा समितिमा रहेका मानिसहरुमा शैक्षिक ज्ञानको अभाव तथा उनिहरुका बालबालिका त्यस विद्यालयमा अध्ययन नगराउनु पनि हुने कुरा उल्लेख छ ।

वाग्ले (२०५८) का अनुसार प्रारम्भिक शिक्षाको परिचयको अनुसार पठनपाठन क्रियाकलाप परीक्षामुखी भएकाले गुणस्तर उठ्न नसकेको, पाठ्यक्रमको आधारमा प्रश्नपत्र नबनाईने, सामान्य ज्ञान भएमा पास भईने, आन्तरिक मूल्याङ्कनको व्यवस्था नभएको, शिक्षण सिकाइ सुधारका लागि परीक्षाफलको प्रयोग नगर्ने भएकाले विद्यार्थीको उपलब्धि स्तर ५० प्रतिशत भन्दा माथि जान नसकेको र नयाँभन्दा पुरानो पाठ्यक्रममा विद्यार्थीको उपलब्धि बढी हुनु, विद्यार्थी कण्ठ, घोक्ने र तथ्य ओकल्ल बाहेक अरु काम गर्न नजान्नु जस्ता समस्या आउनुमा हाम्रो परीक्षा प्रणाली जिम्मेवारी छ भन्दै यसमा सुधारका लागि आन्तरीक मूल्याङ्कन प्रणालीलाई पुनर्जिवित गराई यसका माध्यमबाट प्राथमिक स्तरका तल्ला कक्षामा स्वतः कक्षा चढाउने प्रणालीको नीतिले मुर्तरुप लिन सक्ने उल्लेख गरेको पाईन्छ ।

नवौ योजना (२०५५) का अनुसार प्राथमिक शिक्षालाई गुणस्तरिय तथा अनिवार्य गर्ने कार्यक्रम बमोजिम प्राथमिक तहको पाठ्यक्रम आवश्यकता अनुसार नविकरण तथा परिमार्जन गरिने छ । विद्यार्थीहरुको निरन्तर मुल्याङ्कन गर्ने प्रणालीलाई क्रमशः लागु गर्दै लगिनेछ । त्यसका साथै उद्धार कक्षोन्नतिको प्रणाली प्रयोगात्मक रूपमा कार्यन्वयन गर्दै लगिनेछ भनेको पाइन्छ ।

कोइराला (२०५९) का अनुसार शैक्षिक व्यवस्थापन तथा संगठनात्मक व्यवहारका अनुसार शिक्षालयले निर्धनलाई प्रवेश दिएको छैन । कथित ज्ञान र सीपहिनलाई कक्षोन्नती गरको छैन । भिन्न भाषा र संस्कृतीवालालाई अप्ठ्यारो पारिरहेको छ, भन्दै शिक्षक तथा विद्यार्थीले समाजमा जे दखेको छ, विद्यालयमा पनि त्यहि गर्छ । माथिल्लो कक्षाको विद्यार्थी समाजमा माथिल्लो तप्काको प्रतिनिधी कहलिन्छ । यसरी समाजमा तह छन्, स्कुलमा कक्षा छन् समाजले व्यक्तिलाई र शिक्षकले विद्यार्थीलाई कार्य गर्ने गराउने काम गर्छन । यस अर्थमा विद्यालयले सामाजिक न्याय दिन सकेको छैन । त्यस्ता कुराको विश्लेषण तथा छलफल हुनु पर्छ ।

कुँवर (२०६५) का अनुसार परीक्षा मूल्याङ्कनका विभिन्न साधनहरू मध्येको एउटा सधानमात्र हो । हाम्रो प्रचलित शिक्षण प्रक्रिया परीक्षामूखी छ । विद्यालयमा आज पनि परीक्षालाई विद्यार्थी मूल्याङ्कको निर्विकल्प साधनको रूपमा लिइन्छ । विद्यार्थीको मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य कक्षा चढाउनु मात्र नभएर पाठ्यक्रमले तयार पारेको न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हाँसिल गराउनु साथै समग्र शैक्षिक प्रक्रियामा सुधारात्मक प्रक्रिया अपनाउनु हो । वर्तमान मूल्याङ्कन प्रणालीमा देखिएका कठिनाइहरूमा परीक्षालाई मात्र मूल्याङ्कनको साधनको रूपमा लिनु, पाठनपाठन त्रियाकलाप परीक्षामूखी हुनु, अवैज्ञानिक मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रयोग हुनु, परीक्षाको विश्लेषण र प्रयोगको अभाव, मूल्याङ्कन सम्बन्धि वास्तविक ज्ञानको अभाव शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अंगको रूपमा मूल्याङ्कनलाई नलिनु, आन्तरिक मूल्याङ्कनको अभाव, प्रश्न निर्माण र परीक्षणमा ध्यान नदिनु, अभिभावको चेतनाको कमी, आर्थिक असक्षमता जस्ता पक्षहरू निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली भित्र पर्ने तथ्यलाई औल्याएका छन् ।

खनाल (२०६६) का अनुसार परम्परागत गरिँदै आएको मूल्यांकनले विद्यार्थीको सर्वाङ्गीण पक्षको विकास नभएकोले निरन्तर मूल्यांकन प्रणाली लागू गरिँदैछ तर यसको कार्यान्वयनको क्रममा देखिएका समस्या र समाधानहरूमा केन्द्रित रही अध्ययन गरेको पाइयो । विद्यार्थी मूल्यांकनमा परीक्षा बाहेकका साधन प्रयोग नहुनु, विद्यार्थी शिक्षक अनुपात उपयुक्त नहुनु, तालिमका व्यवस्था कम हुनु, शैक्षिक वातावरण उचित नहुनुले कार्यान्वयनमा प्रभाव पारेको अध्ययनले देखाएको छ । यसको समाधानका लागि कार्य गर्दै संस्थागत र सामुदायिक दुवै विद्यालयमा समेत लागू गर्नुपर्ने सुझाव दिएका छन् ।

२.२ सैद्धान्तिक खाका

यस अध्ययनमा प्राप्त हुने तथ्यांकहरूको विश्लेषण गर्न विभिन्न विद्वानहरूले दिएका सैद्धान्तिक खाकालाई आधार बनाई आ-आफ्नो विषय प्रति व्यक्त गरेका कुरालाई समावेश गरिएको छ ।

टेलर (१९११) का अनुसार विद्यार्थी मूल्यांकन परम्परागत लिखित परीक्षाका आधारमा मात्र हुन सक्दैन । क्रमशः सुधार गर्दै प्राप्त नतिजालाई वैज्ञानिकरूपमा विकास गर्दै लैजानुपर्छ । वैज्ञानिकताका आधारमा शिक्षण सिकाइ कार्य र विद्यार्थी मूल्यांकन प्रणालीलाई सँगै बढाउँदै उद्धार कक्षोन्नति गर्नका लागि टेलरको वैज्ञानिक व्यवस्थापनको सिद्धान्तलाई यस सोधको लागि महत्वपूर्ण मानिएको छ (शर्मा, २०५८) ।

स्काइभिन (१९६७) ले निर्माणात्मक आकलनलाई कार्यक्रमको तरल अवस्थाको आंकलन भनेका छन् । निर्माणात्मक आंकलन विभिन्न साधनहरु जस्तै: कक्षाकार्य, गृहकार्य, एकाइ परीक्षा, अर्धवार्षिक परीक्षा, हाजिरी जवाफ, मौखिक परीक्षा, अन्तर्वार्ता तथा अवलोकन आदि प्रयोग गरिन्छ (ज.व.रा, २०७६/०७७) ।

रोबर्ट एवलका अनुसार निर्माणात्मक आंकलन भनेको योजनावद्ध रुपमा सिकाइ कार्य सञ्चालन भइरहेको छ, छैन भनेर निर्णय गर्न गरिने शैक्षिक प्रक्रियाको सञ्चालन कै क्रममा प्रयोगमा ल्याउने आंकलन हो (ज.व.रा, २०७६/०७७) ।

स्किनर (१९३०) का अनुसार कुनै पनि व्यवहार उत्तेजना र प्रतिक्रियाबाट प्रभावित हुन्छ । उनले क्रियापरक अनुसन्धान मुसा र परेवामाथि गरेका छन् । यस सिद्धान्त अनुसार सिकारु तत्पर र निरन्तर अभ्यास गर्दछ भने सिकाइ प्रभावकारी रुपमा हुन्छ । विद्यार्थीको मूल्यांकनमा पनि यो सिद्धान्त लागू हुन्छ । मूल्यांकन पटक-पटक गरे विद्यार्थीले तत्काल सिकाइ क्रममा देखाउने प्रतिक्रियाको आधारमा हरेक क्रियाकलापको निरन्तर मूल्यांकन गर्दै जानुपर्दछ (शर्मा २०५८) ।

शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि पाठ्यक्रमले तेकेका क्रियाकलाप तथा शैक्षिक सूचकलाई अभ्यास गराउँदै निचोडमा पुगनु पर्दछ । अभ्यासले मानिसलाई सिकाइ प्रति एक चित्त साथै उत्प्रेरित बनाउन मदत गर्ने हुँदा विद्यार्थी मूल्यांकनको क्रममा विद्यार्थीहरुलाई दैनिकरुपमा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष तरिकाले सामेल गराउँदै उद्धारकक्षोन्नति गर्न सकिन्छ ।

थर्नडाइक (१९१३) का अनुसार सिकाइ भनेको ठीक व्यवहारलाई लिने तथा गलत व्यवहारलाई त्याग्नै जानु हो । सिकारुले पनि सिक्ने क्रममा विभिन्न प्रयासहरु गर्दागर्दै र प्रतिक्रिया देखाउँदा देखाउँदै सफलता प्राप्त गर्नु सही समाधान र निरन्तरको प्रयासले मात्र स्थायी रुप लिई सिकारु स्थायी तथा प्रभावकारी हुने कुरामा जोड दिइएको छ (शर्मा, २०५८) ।

मास्लो (१९४३) को सिद्धान्त अनुसार नै पाठ्यक्रममा सिकाइ उपलब्धिलाई क्रमिक रुपमा संगठित गरिएको पाइन्छ । सिकाइ उपलब्धिहरु एक पछि अर्को गर्दै प्राप्त गर्न सकिने सिकाइ अनुभवहरुको संगठित गरिएको छ र वर्तमान प्राथमिक पाठ्यक्रमले विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि प्राप्त भए नभएको क्रमसँग निरन्तर मूल्यांकन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । एक चरणको उपलब्धि प्राप्त गरिसकेपछि मात्र अर्को चरणको सिकाइ उपलब्धि प्राप्त गर्न आवश्यक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप संचालन गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ । साथै निश्चित सिकाइ उपलब्धि प्राप्त नभएकोमा सुधारात्मक शिक्षण गर्नुपर्ने व्यवस्था समेत गरेको छ । यसरी प्राथमिक तहमा निर्धारित सिकाइ उपलब्धिहरु उत्प्रेरणाको सिद्धान्त अनुसार नै राखिएको पाइन्छ । साथै उनको सिद्धान्त अनुसार

निरन्तर मूल्यांकन प्रणाली अन्तर्गत उद्धारकक्षोन्नतिमा विद्यार्थीहरूले क्रमशः एक पछि अर्को गर्दै सिकाइ उपलब्धि प्राप्त गर्दै गए पछि मात्र कक्षा चढाउने व्यवस्था गरिएको छ (पौडेल, २०६३) ।

निरन्तर विद्यार्थी मूल्यांकन औपचारिकरूपमा गरिनु मूल्यांकन नभई अनौपचारिक रूपमा गरिने मूल्यांकन हो । यो मूल्यांकन प्रणालीमा लिखित परीक्षाभन्दा मूल्यांकनका अनौपचारिक साधनहरूको प्रयोग गरिन्छ, र विद्यार्थीका कमीकमजोरीहरू पत्ता लगाई सुधारात्मक शिक्षण गर्नु पर्दछ । रवर्ट ए स्टेक (१९९०) का अनुसार मूल्यांकन औपचारिक नहुने, पूर्णरूपमा गुणात्मक तथा मानव जातीय अध्ययन हुने, सरोकारवालाहरूबाट पृष्ठपोषण लिने, सहभागिताका विचार तथा अनुभवका आधारमा मूल्य पत्ता लगाउने, अनुभवहरूलाई संकलन गर्नु, अन्तरकृया गर्नु, तथ्यांक प्राप्त गर्नु, गुणस्तर जाँच गर्नु र स्रोतहरूका विभिन्न मूल्य सम्बन्धी अवधारणाहरूको मूल्यांकनले प्रस्तुत गर्नु पर्ने भनेका छन् (खनाल, २०६५) ।

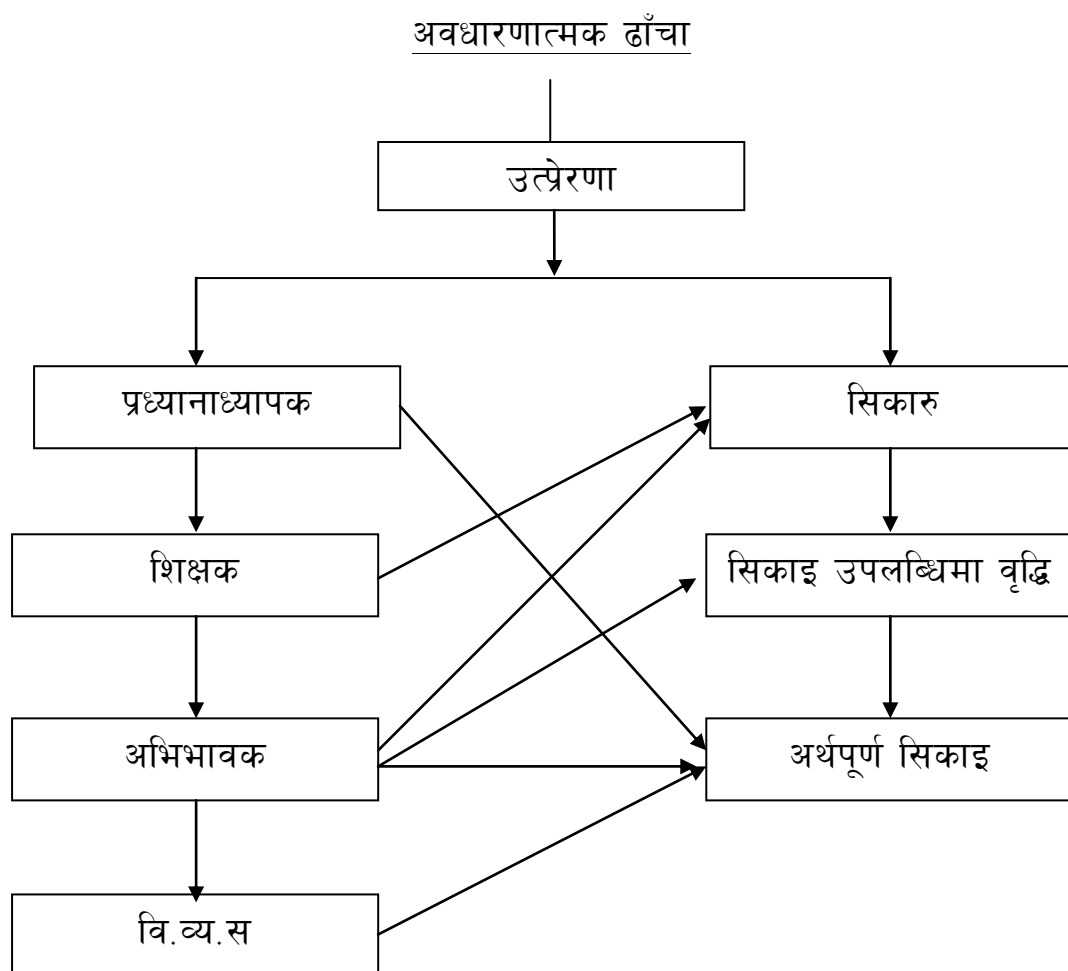
२.३ पुनरावलोकनको उपादेयता

यस अध्ययन प्रस्ताव तयार पार्ने क्रममा प्रयोग गरिएका शैद्धान्तिक खाकाहरूले शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा शैद्धान्तिक खाका कोर्ने सहयोग गर्दछ । यसै क्रममा विभिन्न लेख रचना साहित्यहरूको समेत समावेश गरिएको छ । जसले उद्धार कक्षोन्नतिको वर्तमान कार्यान्वयनको अवस्था, सिकाइ, उपलब्धिका उपायलाई अध्ययन गर्न केही दार्शनिक आधार प्रदान गर्दछ ।

त्यसै गरी शोध प्रस्ताव तयार गर्ने क्रममा शैद्धान्तिक खाका र सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकनले अगाडिका लेख रचनाहरूमा के के तथ्यहरू छन तिनीहरूलाई कसरी छनौट गर्ने, उद्देश्य निर्माण, लेखन शैली लाई निश्चित बाटोतिर लैजान सहयोग गर्दछ । साथै शोध प्रस्ताव निर्माण गर्न सहज बनाउने कार्य गर्दछ ।

२.४ अवधारणात्मक ढाँचा

अध्ययनलाई अनुसन्धानकर्ताले कसरी पूर्णता दिने सोच बनाएको छ सोही कुरालाई चित्रात्मक रूपमा उल्लेख गरिन्छ भने त्यसैलाई अवधारणात्मक ढाँचा भनिन्छ । यसमा विशेषतः अनुसन्धानका लागि छनौट गरिएका विविध चरहरूको सम्बन्धलाई चित्रात्मक रूपमा उल्लेख गरिन्छ, जसले सम्पूर्ण अनुसन्धान प्रक्रियालाई नै निर्देशित गर्दछ । यस ढाँचाले अनुसन्धान कर्ताले आफ्नो अध्ययनलाई कसरी अगाडि बढाउन चाहेको छ र अनुसन्धान प्रक्रियाबाट कस्तो नतिजा अपेक्षा गरेको छ सो कुरालाई प्रष्ट पार्दछ ।

(स्रोत: काप्ले, २०६९)

माथिको धारणाले उद्धारकक्षोन्नती कार्यान्वयनको अवस्थालाई कसरी प्रभावकारी बनाउन सकिन्छ भन्ने कुरालाई स्पष्ट पारेको छ । विद्यालयमा यसको कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाउन उत्प्रेरणा सँगै शिक्षक, अभिभावक, विद्यालय व्यवस्थापन समितिका व्यक्तिहरुले सिकारुलाई क्रमिक रुपमा सिकाइ उपलब्धिमा वृद्धि गर्न सहयोग पुऱ्याउने छन् । जसले सिकाइ उपलब्धि वृद्धि हुन गई सिकाइ अर्थपूर्ण हुन पुग्दछ । प्रध्यानाध्यापक, शिक्षक, अभिभावक तथा विद्यालय व्यवस्थापन समितिले त्यसको क्रमिक रुपमा मुल्याङ्कन गर्दै आइरहेका हुन्छन् भन्ने आधारमा यो अनुसन्धान अघाडि बढाईएको छ ।

परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि र प्रकृया

कुनै पनि अध्ययनलाई प्रभावकारी र सजिलो पार्नका लागि विभिन्न विधिहरू पूर्वनिर्धारित हुनुपर्दछ । त्यसैले यस अध्ययनमा निम्न विधिहरू समावेस गरिएको छ ।

३.१ अनुसन्धानात्मक ढाँचा

विषयको प्रकृति अनुसार अनुसन्धानको अध्ययनका ढाँचा पनि फरक फरक हुनेछ । यो अध्ययनमा गुणात्मक र परिमाणात्मक रूपमा व्याख्या तथा विश्लेषण गरिएको छ । प्राप्त तथ्यहरूबाट प्रकृति अनुसार गणितीय विश्लेषण गरिएको छ । त्यसैले यो अध्ययन मिश्रित प्रकृतिको रहेको छ ।

३.२ जनसंख्या, नमूना र नमुना छनोट रणनीति

यो अध्ययन खोटाङ जिल्लाको दि.रु.म.न.पा. वडा नं. ७, ८ र ९ का १८ वटा सामुदायिक विद्यालयहरू मध्ये भौगोलिक समाविष्टीका आधारमा ३ वटा विद्यालयमा मात्र सीमित हुने हुँदा उक्त नगरपालिकाका नगर शिक्षा शाखा प्रमुख, सम्बन्धित विद्यालयका प्र.अ., शिक्षक तथा अध्ययनरत विद्यार्थी र तिनका अभिभावकहरूलाई अध्ययनको जनसंख्याको रूपमा लिइएको छ ।

अध्ययन पूरा गर्न नमूनाको आकारको रूपमा खोटाङ जिल्ला दि.रु.म.न.पा. वडा नं. ७, ८ र ९ अन्तर्गतका ३ वटा विद्यालयहरू छनोट गरिएको छ । छनोटमा परेका विद्यालयहरूका २-२ जना विद्यार्थी र उद्धार कक्षोन्नतिलाई उपयोग, गरिएका २-२ जना शिक्षकहरू र २-२ जना अभिभावकहरू रहेका छन् । छनोटमा परेका विद्यालयहरूका प्र.अ. र नगर शिक्षा प्रमुखलाई लिइएको छ ।

यस शोधकार्यको लागि निर्धारित जनसंख्याबाट विद्यालय, शिक्षक, अभिभावक, विद्यार्थी, नगर शिक्षा प्रमुख छनोट गर्न उद्देश्य मूलक नमूना छनोट विधिको प्रयोग गरिएको छ ।

अध्ययनकर्ता स्वयम् अध्ययनको लागि जनसंख्या लिइएको ठाउँको स्थानीय भएकोले भौगोलिक दृष्टीकोणले सहज तथा संकलित सूचनाहरू वैध र विश्वसनिय हुने भएकोले खोटाङ जिल्ला दि.रु.म.न.पा. वडा नं. ७, ८ र ९ का तीनवटा विद्यालय र तिनका प्र.अ.हरू, शिक्षक र विद्यार्थीहरू, नगर शिक्षा प्रमुख तथा अभिभावकहरू छनोट गरिएको छ ।

३.३ अध्ययनको क्षेत्र

यस शोध अध्ययनको विषयवस्तुको क्षेत्र व्यापक भएतापनि यस अध्ययनमा खोटाङ जिल्ला दि.रु.म.न.पा. वडा नं. ७, ८ र ९ अन्तर्गत पर्ने ३ वटा विद्यालयहरूमा केन्द्रित गरिएको छ ।

३.४ तथ्यांक संकलनका साधन र तरिका

यस अध्ययनलाई पूरागर्न विभिन्न तथ्याङ्कहरू सङ्कलन गरिएको छ । ती तथ्याङ्कहरू प्राप्त गर्न निम्न विभिन्न साधनहरूको प्रयोग गरिएको छ :

क) प्रश्नावली : यस अध्ययनलाई पूर्णता दिन नगर शिक्षा प्रमुख, प्रअ र शिक्षकलाई प्रश्नावली प्रयोग गरिएको छ । जसको विवरण अनुसूची १, २ र ३ मा राखिएको छ ।

ख) छलफल निर्देशिका : अभिभावकहरूसँग व्यक्तिगत भेटघाट गरी छलफल निर्देशिकाको आधारमा तथ्याङ्क प्राप्त गरिएको छ । जसलाई अनुसूची ४ मा समावेश गरिएको छ ।

ग) अन्तर्वार्ता निर्देशिका : विद्यार्थीहरूसँग अन्तर्वार्ता निर्देशिका प्रयोग गरिएको छ । जसलाई अनुसूची ५ मा समावेश गरिएको छ ।

घ) अन्य दस्तावेज : विद्यार्थीको विद्यालय उपस्थिति दर, परीक्षाफल, निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन, तथा उद्धारकक्षोन्नती उपादेयता सम्बन्धी तथ्याङ्क खोज गर्न विद्यालयका दस्तावेजहरूको अध्ययन गरी सन्दर्भग्रन्थमा राखिएको छ ।

उद्धार कक्षोन्नतीको उपादेयताका बारेमा खोज अनुसन्धान गरी वास्तविकता पत्ता लगाउन प्रयोग गरिएका उपरोक्त साधनहरूको वैधता परीक्षण गर्न शोध निर्देशक, विषय विज्ञको सुभाष, पुस्तकालयको अध्ययन तथा समकक्षी अनुसन्धान प्रतिवेदनको अध्ययन गरी वैधता निर्धारण गरिएको छ ।

३.५ तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया

तथ्याङ्क संकलनका साधनहरू अध्ययनका लागि आवश्यक सूचनादाताहरूलाई दिई आफूलाई उपयुक्त लागेका र थाहा भएका कुराहरूको आधारमा लिखित जवाफ दिन प्रेरित गरिएको छ । सूचना सङ्कलन गर्न तथ्याङ्क सङ्कलनका साधनहरू छापा माध्यमबाट निकाली सूचनादाताहरू समक्ष पुऱ्याइएको छ । सूचनादातालाई सूचना दिनका लागि आफ्नो अध्ययनको

उद्देश्यको बारेमा प्रष्ट पारी अनुरोध गरी आफ्नो स्वज्ञानको मात्रै प्रयोग गरी जवाफ दिन प्रेरित गरिएको छ ।

३.६ तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण प्रक्रिया

उद्धार कक्षोन्नतीको उपयोगितासँग सम्बन्धित रहेर संकलन गरिएका तथ्याङ्कलाई स्पष्ट बनाउन तथ्याङ्कको स्वरूप अनुसार मिलाएर व्यवस्थित रूपमा राख्न तालिकामा प्रस्तुत गरि वर्णानात्मक ढङ्गले विश्लेषण गरिएको छ ।

परिच्छेद चार : छलफल र नतिजाको विश्लेषण

अनुसन्धान कार्यमा सूचनालाई व्यवस्थित, अर्थपूर्ण बनाउनलाई छलफल गरी नतिजाको आवश्यक पर्दछ। उद्धारकक्षोन्नतिको उपादेयताको अवस्थाका सम्बन्धमा तीनवटा विद्यालयको तथ्यांकमा आधारित भई प्राप्त सूचनालाई गुणात्मक तथा परिमाणात्मक शैलीमा छलफल गरी नतिजा निकालिएको छ। दि.रु.म.न.पा. वडा नं. ७, ८ र ९ भित्र रहेका सामुदायिक विद्यालयमध्ये तीनवटा विद्यालयहरु छनोटमा परेका छन्। उक्त विद्यालयहरुबाट प्राप्त भएको तथ्यांकलाई प्रस्तावनामा उल्लेख गरिएका विभिन्न शीर्षक उपशीर्षकहरुमा छलफल गरी नतिजा निकालिएको छ।

४.१ उद्धार कक्षोन्नति उपादेयताको अवस्था

उद्धार कक्षोन्नतिको उद्देश्य विद्यार्थीलाई पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेको सिकाइ उपलब्धी हासिल गराउनु हो। सिकाइ उपलब्धी हाँसिल गर्न बाँकी रहेका विषयवस्तुहरु निरन्तर मूल्यांकन विधिको प्रयोगबाट मात्र प्राप्त गर्न सकिन्छ। त्यसैले परिमार्जित पाठ्यक्रम २०६० ले निरन्तर मूल्यांकन प्रणालीको आधारमा २०६५ साल सम्ममा कक्षा तीन सम्मलागू हुने गरी उद्धारकक्षोन्नति नीति अगाडि बढाएको छ। यस अध्ययनका लागि दि.रु.म.न.पा. वडा नं. ७, ८ र ९ अन्तर्गतका विद्यालयहरुमध्ये छनौटमा परेका तीन वटा सामुदायिक विद्यालयहरुमा उद्धारकक्षोन्नति उपादेयताको अवस्था पहिचान गर्न निम्न उपशीर्षकहरु राखी विश्लेषण गरिएको छ।

४.१.१ निरन्तर मूल्यांकनको प्रयोगको अवस्था

पाठ्यक्रमले उद्धारकक्षोन्नतिमा निरन्तर मूल्यांकनका लागि विभिन्न मापदण्डहरु कक्षा सहभागिता, व्यवहार परिवर्तन, हाजिरी र सिर्जनात्मक कार्य तोकेको छ। यसरी पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका सिकाइ उपलब्धीहरु पूरा भए नभएको मूल्यांकन गर्दा निरन्तर मूल्यांकन प्रणाली अन्तर्गत रहेर गर्नुपर्ने प्राथमिक पाठ्यक्रममा उल्लेख गरिएको छ। अध्ययन क्षेत्रमा रहेका विद्यालयका शिक्षकहरुले निर्धारित मापदण्डलाई प्रयोग गरेको अवस्था निम्नानुसार छ :

तालिका १ : मापदण्ड प्रयोगको अवस्था

क्र.सं	मापदण्ड	प्रयोग गर्ने शिक्षक		प्रयोग नगर्ने शिक्षक	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
क.	कक्षा सहभागिता	४	६६.६६	२	३३.३३
ख.	व्यवहार परिवर्तन	४	६६.६६	२	३३.३३
ग.	हाजिरी	५	८३.३३	१	१६.६६
घ.	सिर्जनात्मक कार्य	३	५०	३	५०

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७६

माथिका तालिकामा उद्धारकक्षोन्नतिका लागि निरन्तर मूल्यांकन प्रणालीले तोकेका मापदण्ड प्रयोग गर्ने शिक्षकहरुको संख्या सामान्य खालको पाइयो । कक्षा सहभागिता प्रयोग गर्ने शिक्षक ४ जना (६६.६६ प्रतिशत), प्रयोग नगर्ने शिक्षक २ जना (३३.३३प्रतिशत), देखिन्छ । त्यसैगरी व्यवहार परिवर्तनमा पनि प्रयोग गर्ने शिक्षक ४ जना (६६.६६ प्रतिशत), प्रयोग नगर्ने शिक्षक २ जना (३३.३३प्रतिशत), देखिन्छ । हाजिरी प्रयोग गर्ने शिक्षक ५ जना (८३.३३ प्रतिशत), प्रयोग नगर्ने शिक्षक १ जना (१६.६६ प्रतिशत) रहेको छ । त्यस्तै सिर्जनात्मक कार्यमा प्रयोग गर्ने शिक्षक ३ प्रयोग नगर्ने शिक्षक बराबर रहेको पाइयो । यसरी निरन्तर मूल्यांकन प्रयोग पूर्णरूपमा हुन नसक्दा प्रभावकारीरूपले उद्धारकक्षोन्नति उपयोग हुन नसक्ने देखिन्छ ।

४.१.२ व्यक्तिगत विवरण प्रयोगको अवस्था

विद्यार्थीको व्यक्तिगत विवरण प्रयोग गरेर पनि उद्धारकक्षोन्नति कार्यलाई थप मर्यादित पार्नलाई व्यक्तिगत विवरण प्रयोगको अवस्था तल निम्न अनुसार तालिकामा देखाउन सकिन्छ :

तालिका २ : व्यक्तिगत विवरण प्रयोगको अवस्था

क्र.सं.	व्यक्तिगत विवरण	प्रयोग गर्ने शिक्षक		प्रयोग नगर्ने शिक्षक	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
क.	सरसफाइ	१	१६.३३	५	८३.६६
ख.	गृहकार्य	५	८३.६६	१	१६.३३
ग.	शारीरिक अवस्था	२	३३.३३	४	६६.६६

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७६

माथिको तालिकामा व्यक्तिगत विवरण प्रयोगको अवस्था हेर्दा सरसफाइमा धेरै कम शिक्षकले ध्यान दिएको पाइयो । गृहकार्यमा पाँच जना (८३.६३ प्रतिशत) प्रयोग गर्ने शिक्षक, नगर्ने शिक्षक १ जना (१६.३३ प्रतिशत) रहेको पाइयो । त्यसै गरी शारीरिक अवस्था दुई जना (३३.३३ प्रतिशत) प्रयोग गर्ने , नगर्ने शिक्षक चार जना (६६.६६ प्रतिशत) को विवरण पाइयो ।

४.१.३ कार्यसंचयिका प्रयोगको अवस्था

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०६७) ले विद्यार्थीको प्रगति विवरण राख्न हरेक कक्षाको विषयगत फाइल राखिनुका साथै छुट्टाछुट्टै व्यक्तिगत फाइल राख्न कार्यसंचयिका व्यवस्था गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ । अध्ययनक्षेत्रका शिक्षकहरूले उद्धारकक्षोन्नतिका लागि कार्यसंचयिकाको प्रयोगको अवस्थालाई निम्न अनुसारको तालिकामा देखाउन सकिन्छ ।

तालिका ३ : कार्यसंचयिका प्रयोगको अवस्था

क्र.स.	कार्यसंचयिका	संख्या	प्रतिशत
क.	प्रयोग गर्ने संख्या	४	६६.६६
ख.	प्रयोग नगर्ने संख्या	२	३३.३३
जम्मा		६	९९.९९

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७६

माथिको तालिकालाई हेर्दा अध्ययनक्षेत्रमा परेका विद्यालयहरूका सबै शिक्षकहरूले कार्यसंचयिका बनाई प्रयोग गरेको देखिँदैन । नमूना छनौटमा परेका ६ शिक्षकहरूमध्ये ४ जनाले (६६.६६ प्रतिशत) कार्यसंचयिकाको प्रयोग गरेको पाइयो भने २ जनाले (३३.३३ प्रतिशत) प्रयोग नगरेको पाइयो । प्रयोग गर्नेले पनि उपयुक्त तरिकाले कार्यसंचयिकाको निर्माण नगरेको पाइयो ।

४.१.४ कार्यसंचयिकामा समेटनुपर्ने पक्षहरू प्रयोगको अवस्था

प्राथमिक पाठ्यक्रम २०५७ ले कार्यसंचयिकामा विषयगत उपलब्धि, पारिवारिक विवरण, हाजिरी, विद्यार्थीको आर्थिक सामाजिक विवरण, अतिरिक्त क्रियाकलाप, व्यवहार परिवर्तन, कक्षाकार्य, सिर्जनात्मक कार्यजस्ता पक्षहरू समेटनुपर्ने उल्लेख छ । अध्ययन क्षेत्र भित्र नमूना छनौटमा परेका विद्यालयहरूमा निम्न अनुसार कार्यसंचयिकाको प्रयोग गरेको पाइयो ।

तालिका ४ : कार्यसंचयिकामा समेटनुपर्ने पक्षहरु प्रयोगको अवस्था

क्त.स.	समेटनुपर्ने पक्षहरु	प्रयोग गर्ने शिक्षक		प्रयोग नगर्ने शिक्षक	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
क.	विषयगत उपलब्धी	६	१००	-	-
ख.	पारिवारिक विवरण	३	५०	३	५०
ग.	विद्यार्थी हाजिरी	६	१००	-	-
घ.	अतिरिक्त क्रियाकलाप	३	५०	३	५०
ङ	व्यवहार परिवर्तन	३	५०	३	५०
च	कक्षाकार्य/ गृहकार्य	३	५०	३	५०
छ	सिर्जनात्मक कार्य	३	५०	३	५०

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७६

माथिको तालिका विश्लेषण गर्दा कार्यसंचयिकामा समेटनुपर्ने विभिन्न पक्षहरुमा विषयगत उपलब्धि र हाजिरीलाई हेर्दा सबै शिक्षकहरुले प्रयोग गरेको पाइयो । पारिवारिक विवरण, व्यवहार परिवर्तन, कक्षाकार्य, अतिरिक्त क्रियाकलाप र सिर्जनात्मक कार्य प्रयोग गर्ने शिक्षकहरु ३ जना (५० प्रतिशत) पाइयो । नगर्ने पनि ३ जना (५०प्रतिशत) पाइयो । यसरी हेर्दा उद्धारकक्षोन्नतिको उपयोगको अवस्था मध्यम भएको भन्न सकिन्छ ।

४.१.५ उद्धारकक्षोन्नतिको मापदण्ड प्रयोगको अवस्था

निरन्तर मूल्यांकन प्रणाली अन्तर्गतको उद्धारकक्षोन्नति नीतिले विद्यार्थीलाई माथिल्लो कक्षामा उकास्न मुख्य ५ वटा मापदण्डहरु तय गरेको छ । जसमा माथिल्लो कक्षामा जान उमेर पुगेको हुनुपर्ने, ज्यादै कमजोर विद्यार्थीलाई अभिभावकको परामर्समा कक्षा उकास्न सकिने, विद्यालयमा ७० प्रतिशत हाजिर पुगेको हुनुपर्ने, पहिलो त्रैमासिक परीक्षामा विशिष्ट क्षमता देखाउनेलाई कक्षा उकास्न सकिने, दोश्रो तेश्रो परीक्षामा कक्षा उकास्न नहुने पर्दछन् । अध्ययन क्षेत्रका विद्यालयका शिक्षकहरुले कक्षा उकास्न मापदण्ड प्रयोग गर्ने अवस्थालाई निम्न तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका ५ : कक्षा उकास्ने मापदण्ड प्रयोगको अवस्था

क्र.स.	मापदण्डहरु	प्रयोग गर्ने शिक्षक		प्रयोग नगर्ने शिक्षक	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
क.	माथिल्लो कक्षामा जान उमेर पुगेको हुनुपर्ने	५	८३.३३	१	१६.३३
ख.	कमजोर विद्यार्थीलाई अभिभावक, विषयशिक्षकसँग परामर्श गरी कक्षा उकास्न सकिने	-	-	६	१००
ग.	विद्यालयमा खुलेको ७० प्रतिशत हाजिरी हुनुपर्ने	२	३३.३३	४	६६.६६
घ.	पहिलो परीक्षामा विशिष्ट क्षमता देखाउनेलाई कक्षा उकास्न सकिने	-	-	६	१००
ड.	दोश्रो र तेश्रो परीक्षामा कक्षा उकास्न नहुने	-	-	६	१००

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७६

माथिको तालिकालाई हेर्दा ५ जना (८३.३३ प्रतिशत) शिक्षकले विद्यार्थीको उमेरलाई हेरेर कक्षा उकास्ने गरेको पाइयो । कमजोर विद्यार्थीलाई अभिभावक, विषय शिक्षकसँग छलफल गरी कक्षा उकास्ने शिक्षकहरु नरहेको पाइयो । विद्यालय खुलेको ७० प्रतिशत हाजिरी भएको हुनुपर्ने मापदण्डलाई २ जनाले (३३.३३ प्रतिशत) गरेको पाइयो र ४ जनाले (६६.६६ प्रतिशत) प्रयोग नगरेको पाइयो । त्यसै गरी पहिलो परीक्षामा विशिष्ट क्षमता देखाउने विद्यार्थीहरुलाई कक्षा उकास्न सकिने मापदण्डलाई सबै शिक्षकहरुले प्रयोग नगरेको पाइयो । दोश्रो र तेश्रो परीक्षामा कक्षा उकास्न नहुने मापदण्ड पनि शत प्रतिशत प्रयोग नगरेको पाइयो । यस तथ्याङ्कबाट कक्षा उकास्ने मापदण्ड एउटा कार्यक्रम हो जसमा सबै विद्यार्थीहरुलाई कक्षा चढाउनु पर्दछ भन्ने बुझाइ शिक्षकहरुमा रहेको निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ ।

उद्धारकक्षोन्नतिको उपादेयताको अवस्थालाई विश्लेषण गर्दा कतिपय शिक्षकहरुलाई यस नीतिको मान्यताथाह नभएको पाइयो । कतिपय शिक्षकहरुले सरकारी नीति भएकाले अनुतिर्ण नबनाई कक्षा चढाउनुपर्ने धारणा समेत रहेको देखिन्छ ।

फुयल (२०६५) ले वर्तमानमा रहेका आवधिक मूल्यांकन प्रणालीले विद्यार्थीको सबै पक्षको मूल्यांकन गर्न नसक्ने भएकोले निरन्तर मूल्यांकन प्रणाली अन्तर्गत उद्धारकक्षोन्नति नीतिलाई

अँगाल्नुपर्दछ । उपादेयताको क्रममा आउने धेरै समस्याहरूलाई समाधान गर्न प्रभावकारी रूपमा शिक्षक तालिम, भौतिक स्रोतसाधन साथै नीरिक्षण र अनुगमनको व्यवस्था गर्नुपर्ने उल्लेख गरेका छन् । तसर्थ शिक्षकहरूमा तालिम र नियमितरूपमा अनुगमन मूल्यांकन गरिनुपर्ने निचोड निकाल्न सकिन्छ ।

४.१.६ सिकाइ उपलब्धिस्तर वृद्धि गर्न प्रयोग गरिएका उपायहरूको अवस्था

पाठ्यक्रमले उद्धारकक्षोन्नतिमा विद्यार्थीले प्रत्येक पाठबाट अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि हाँसिल नगरेमा शिक्षकहरूले सुधारका विभिन्न उपायहरू अपनाएर विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिस्तर वृद्धि गर्न सक्ने कुरा उल्लेख गरेको छ । यहाँ सिकाइ उपलब्धिस्तर वृद्धि गर्न अपनाइने उपायहरू प्रयोग अवस्थाको सम्बन्धमा अध्ययन क्षेत्रका विद्यालयका शिक्षकहरूको अवस्थालाई तल तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका ६ : सिकाइ उपलब्धिस्तर वृद्धि गर्न प्रयोग गरिएका उपायहरूको अवस्था

क्र.सं.	सुधारका उपायहरू	प्रयोग गर्ने शिक्षक		प्रयोग नगर्ने शिक्षक	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
क.	अभिभावकलाई अतिरिक्त कक्षाको व्यवस्था गर्न लगाउने	५	८३.३३	१	१६.३३
ख.	शिक्षण विधिलाई परिवर्तन गर्ने	४	६६.६६	२	३३.३३
ग.	कमजोर विद्यार्थीलाई बढी समय दिने	५	८३.३३	१	१६.३३
घ.	छुट्टै समयमा कमजोर विद्यार्थीलाई समय दिने	-	-	६	१००
ङ.	विद्यार्थीहरूबीच छलफल गराउने	४	६६.६६	२	३३.३३

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७६

माथिको तालिकालाई हेर्दा विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धिस्तर वृद्धि गर्न अपनाएका उपायहरूमा अभिभावकलाई अतिरिक्त कक्षाको व्यवस्था गर्न लगाउने र कमजोर विद्यार्थीलाई बढी समय दिने शिक्षकको संख्या ५ जना (८३.३३ प्रतिशत) र नलगाउनेको संख्या १ जना (१६.३३ प्रतिशत) देखिन्छ । त्यसै गरी शिक्षण विधि परिवर्तन गर्ने र विद्यार्थीहरूबीच छलफल गराउने शिक्षकहरूको संख्या ४ जना (६६.६६ प्रतिशत) र नगर्नेको संख्या २ जना (३३.३३ प्रतिशत) देखिन्छ

। त्यसै गरी छुट्टै समयमा कमजोर विद्यार्थीलाई अवसर दिने शिक्षकहरूको सख्या शुन्य देखिन्छ । यो उपाय प्रयोग नगर्ने शिक्षकहरूको संख्या ६ जना (१०० प्रतिशत) देखिन्छ ।

४.२ उद्धारकक्षोन्नतिले विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा पारेको प्रभाव

निरन्तर मूल्यांकनको माध्यमबाट गरिने उद्धारकक्षोन्नति नीतिले विद्यार्थीहरूको बुझाइको स्तरलाई मूल्यांकन गरी सुधारमुखी सिकाइमा जोड दिनुपर्ने कुरा बताएको छ । प्राथमिक तहमा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि वृद्धि गर्नका साथै गुणस्तर बढाउन विद्यार्थी उत्तीर्ण दर, कक्षा दोहोर्‍याउने दर, कक्षागत र विषयगत सिकाइ उपलब्धि जस्ता कुरालाई यस अध्ययन क्षेत्रमा रहेका विद्यालयहरूमा उद्धारकक्षोन्नतिले सिकाइ उपलब्धिमा पारेको प्रभावलाई निम्न उपशीर्षकहरू राखी अध्ययन गरिएको छ ।

४.२.१ विद्यार्थी उत्तीर्ण दर

उद्धारकक्षोन्नति नीति अनुसार कक्षाका सबै विद्यार्थीहरूलाई सिकाइ उपलब्धि हाँसिल गराएर मात्र कक्षा चढाउने गरिन्छ । कमजोर विद्यार्थीहरूलाई अभिभावकलाई ट्युशनको व्यवस्था गर्न लगाएर, शिक्षण विधि परिवर्तन गरेर कमजोर विद्यार्थीलाई वढी समय दिएर, छुट्टै समयमा कमजोर विद्यार्थीलाई समय दिएर, विद्यार्थीहरूवीच सामुहिक छलफल गर्ने गरेर माथिल्लो कक्षामा उत्तीर्ण गराउने प्रयत्न गरिन्छ । नमूना छनौटमा परेका विद्यालयका विद्यार्थीहरू परीक्षामा सामेल भएका मध्ये कति उत्तीर्ण भए भन्ने कुरा निम्न तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका ७ : विद्यार्थी उत्तीर्ण दर

क्र.स.	शैक्षिक सत्र	परीक्षामा सम्मिलित विद्यार्थी संख्या			उत्तीर्ण विद्यार्थी संख्या			प्रतिशत
		छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	
क.	२०७५	८५	८०	१६५	८५	८०	१६५	१००
ख.	२०७६	८७	९४	१८१	८७	९४	१८१	१००

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७६

यसरी माथिको तालिकालाई विश्लेषण गर्दा २०७५ र २०७६ सालमा परीक्षामा सम्मिलित सबै विद्यार्थीहरू उत्तीर्ण भएका छन् । यसले उद्धारकक्षोन्नतिको कारण विद्यार्थीको उपलब्धि शत प्रतिशत भएको देखिन्छ । शिक्षकहरूसँग छलफल गर्दा केहीले विद्यार्थीलाई अनुत्तीर्ण बनाउन नहुने साथै केहीले विद्यार्थीलाई सिकाएर मात्र कक्षा उकास्न सकिने प्रतिक्रिया दिए । यसको आधारमा केही शिक्षकले उद्धारकक्षोन्नतिको मर्म नबुझेको र केही शिक्षकले बुझेको निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ ।

४.२.२ कक्षा दोहोच्याउने दर

प्राथमिक तहमा कक्षा १-३ सम्मको अवस्थालाई हेर्दा विद्यालयमा कक्षा दोहोच्याउने विद्यार्थीहरू भनेको शैक्षिक क्षति हो । यसले शिक्षक, अभिभावक, विद्यार्थी र सरकारी लगानी तथा समयको दुरुपयोग भएको देखिन्छ । यसर्थ विद्यालयमा जति सक्दो कक्षा दोहोच्याउने विद्यार्थी संख्या कम गर्न सकिन्छ त्यति नै शैक्षिक क्षति पनि कम भएको मानिन्छ । यहाँ छनौटमा परेका विद्यालयहरूको कक्षा १-३ को विगत दुई वर्षको कक्षा दोहोच्याउने विद्यार्थीहरूको संख्यालाई तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका ८ : कक्षा दोहोच्याउने दर

क्र.सं	शैक्षिक सत्र	विद्यार्थी भर्ना संख्या			कक्षा दोहोच्याउने संख्या			प्रतिशत
		छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	
क.	२०७५	९१	८५	१७६	२	१	३	१.७०
ख.	२०७६	९२	१०१	१९३	१	१	२	१.०३

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७६

माथिको तालिकामा २०७५ सालमा १७६ जना विद्यार्थीहरू भर्ना भएकोमा ३ जना वा १.७० प्रतिशतले कक्षा दोहोच्याएका छन् । त्यसै गरी २०७६ सालमा १९३ जना विद्यार्थी भर्ना भएकोमा २ जना वा १.०३ प्रतिशतले कक्षा दोहोच्याएका छन् । यसरी वर्षेनी कक्षा दोहोच्याउने प्रतिशत घटदै गएको देखिन्छ । जसले उद्धारकक्षोन्नतिले सिकाइ उपलब्धिमा उपयुक्त प्रभाव पारेको हो की भन्ने निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ ।

४.२.३ विद्यालयमा कक्षा छोड्ने दर

विद्यालयबाट विद्यार्थीहरूले कक्षा छोड्नु भनेको पनि ठूलो शैक्षिक हानी हुनु हो । यहाँ नमूना छनौटमा परेका विद्यालयहरूको विगत दुई वर्षको कक्षा छोड्ने दरलाई निम्न तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका ९ : विद्यालयमा कक्षा छाड्ने दर

क्र.सं	शैक्षिक सत्र	विद्यार्थी भर्ना			विद्यालय छाड्ने विद्यार्थी संख्या			प्रतिशत
		छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	
क.	२०७५	९१	८५	१७६	५	६	११	६.२५
ख.	२०७६	९२	१०१	१९३	७	५	१२	६.२१

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७६

माथिको तालिका अनुसार नमूना छनोटमा परेका विद्यालयमा २०७५ सालमा भर्ना भएका कूल १७६ जना विद्यार्थीहरूमध्ये ११ जना वा ६.२५ प्रतिशतले बीचमा कक्षा छोडेको देखिन्छ। त्यसै गरी २०७६ सालमा भर्ना भएका कूल १९३ जना विद्यार्थीहरूमध्ये १२ जना वा ६.२१ प्रतिशतले बीचमा कक्षा छोडेको देखिन्छ। यो २०७५ सालको तुलनामा ०.०४ प्रतिशतले कम भएको छ। यसको आधारमा निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ कि उद्धारकक्षोन्नतिले सिकाइ उपलब्धिमा केही प्रभाव पारेको मान्न सकिन्छ।

४.२.४ कक्षागत र विषयगत सिकाइ उपलब्धिको अवस्था

उद्धारकक्षोन्नति गर्न विद्यार्थीका कक्षागत र विषयगत उपलब्धिको तथ्यांकहरूको विश्लेषण गर्न आवश्यक छ। यसरी कक्षागत र विषयगत उपलब्धिलाई विश्लेषण गर्दा विद्यार्थीहरू कुन कक्षामा कुन विषयमा राम्रा छन्, कुन कुन विषयमा कुन कुन कक्षामा विद्यार्थीहरू कमजोर छन्, विद्यार्थीहरूको सबभन्दा बढी र कम कुन विषयमा रुचि छ भन्ने कुरा थाह पाउन सकिन्छ। जसको सहयोगबाट शिक्षकले कुन विषयलाई कति जोड दिएर शिक्षण गर्नुपर्छ भन्ने कुराको अनुमान लगाउँदछन्। तसर्थ शिक्षकहरूलाई सही शिक्षण विधि प्रयोग गर्न सहयोग पुर्याउने कक्षागत र विषयगत उपलब्धिलाई तलको तालिकामा देखाइएको छ।

क. कक्षागत र विषयगत सिकाइ उपलब्धि २०७५

यहाँ नमूना छनोटमा परेका तीन विद्यालयहरूको कक्षागत र विषयगत सिकाइ उपलब्धिलाई औसतमा निकाली देखाइएको छ।

तालिका १०: कक्षागत र विषयगत सिकाइ उपलब्धि, २०७५

क्र.स.	विषय/कक्षा	कक्षा १	कक्षा २	कक्षा ३	औसत सिकाइ उपलब्धि
क.	नेपाली	५४.१४	५७.२३	५५.१७	५५.५१
ख.	अंग्रेजी	५१.१०	४९.१९	५३.४७	५१.२५
ग.	गणित	५४.८७	५२.२०	५१.५६	५२.८७
घ.	विज्ञान	५२.३४	५२.३०	५१.२१	५१.९५
ङ.	सामाजिक	५५.३९	५०.५१	५३.१७	५३.०३
	जम्मा	५३.५६	५२.२८	५२.९१	५२.९३

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७६

माथिको तालिकालाई विश्लेषण गर्दा कक्षागत र विषयगत सिकाइ उपलब्धि घटेको देखिन्छ। कक्षा १मा सिकाइ उपलब्धि औसतमा ५३.५६ रहेको छ। त्यस्तै कक्षा २ मा सिकाइ उपलब्धि औसतमा ५२.२८ देख्न सकिन्छ। यो कक्षा १ को भन्दा १.२८ ले कम हो। त्यसै गरी कक्षा ३ को सिकाइ उपलब्धि ५२.९१ देखिन्छ जुन अगाडिको कक्षा २ कोभन्दा ०.६३ ले बढी हो। यसरी उद्वारकक्षोन्नति लागू भएका कक्षाहरुमा कक्षागत र विषयगत उपलब्धि औसतमा ५२/५३ हुनुलाई सामान्य मानिन्छ। यसका साथै सबै विषयगत उपलब्धिलाई हेर्दा सबैभन्दा राम्रो औसत प्राप्तांक नेपालीको ५५.५१, दोश्रो सामाजिकको ५३.०३, तेश्रो गणितको ५२.५७, चौथो विज्ञानको ५१.९१ र अन्त्यमा अंग्रेजी ५१.२५ देखिन्छ। यसकारण विद्यार्थीहरुको नेपालीमा बढी रुचि रहेको देखिन्छ। यस तथ्यांकलाई हेर्दा अंग्रेजी र विज्ञान विषयलाई बढी लक्षित गरी शिक्षण गर्नु पर्दछ।

ख. कक्षागत र विषयगत सिकाइ उपलब्धि २०७६

यहाँ नमूना छनोटमा परेका विद्यालयहरुको २०७६ सालको कक्षागत र विषयगत उपलब्धिलाई तल तालिकामा देखाइएको छ।

तालिका ११: कक्षागत र विषयगत सिकाइ उपलब्धि, २०७६

क्र.स.	विषय/कक्षा	कक्षा १	कक्षा २	कक्षा ३	औसत सिकाइ उपलब्धि
क.	नेपाली	५५.१३	५४.८४	५३.८८	५४.६१
ख.	अंग्रेजी	४९.३४	५२.०२	५३.११	५१.४८
ग.	गणित	५२.२३	५३.३६	५२.३०	५२.६३
घ.	विज्ञान	५०.३०	५१.६०	५१.८०	५१.२३
ड.	सामाजिक	५३.२४	५१.१४	५३.३३	५२.२७
	जम्मा	५२.०५	५२.५९	५२.८७	५२.५०

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७६

माथिको तालिकालाई विश्लेषण गर्दा २०७५ सालकोभन्दा २०७६ सालको सिकाइ उपलब्धि कम गतिले घटेको नै छ। यहाँ कक्षा १ मा सिकाइ उपलब्धि औसतमा ५२.०५ रहेको छ जुन २०७५ सालकोभन्दा औसत १.५१ ले घटेको हो। कक्षा २ को सिकाइ उपलब्धि ५२.५९ रहेको छ, यो अघिल्लो सालकोभन्दा ०.३१ मात्र बढी हो र कक्षा ३ को औसत सिकाइ उपलब्धि ५२.८७ देखिन्छ जुन अघिल्लो सालको तुलनामा ०.०४ ले कमी हो। यसै गरी विषयगत उपलब्धिलाई विश्लेषण गर्दा सबैभन्दा राम्रो औसत नेपालीको ५४.६१, दोश्रो गणित ५२.६३, तेश्रो सामाजिक ५२.२७, चौथो अंग्रेजीको ५१.४८ र अन्तिम विज्ञान ५१.२३ देखिन्छ। अघिल्लो वर्षको विषयगत औसत उपलब्धि ०.२३ ले बढेको देखिन्छ तर यो सन्तोषजनक भने छैन।

यसरी २०७५ र २०७६ सालको कक्षागत र विषयगत सिकाइ उपलब्धिलाई हेर्दा कक्षा बढ्दै जाँदा उपलब्धिस्तर घट्दै गएको छ। यस परिणामले कक्षा १,२,३ मा लागू भएको उद्धारकक्षोन्नतिले सिकाइ उपलब्धिलाई प्रभाव पारेको मान्न सकिँदैन।

स्किनर (१९३०) का अनुसार कुनै कुरा सिक्नका लागि सिकारु तयार हुनुपर्दछ। जब सिकारु मानसिक र शारीरिकरूपमा कुनै पनि कुरा सिक्न तयार हुन्छ अनि मात्र सिकाइ प्रभावकारी हुन्छ। यसरी सिकारु सिक्नलाई तयारी भएपछि उसलाई उत्प्रेरणाको आवश्यकता पर्दछ। त्यसपछि अभ्यास गरिरहन्छ अनि सिकाइ प्रभावकारी बन्दछ। मूल्यांकन गर्दा विद्यार्थीलाई सिक्नका लागि उत्प्रेरित गर्दै देखाएको व्यवहार परिवर्तनलाई मूल्यांकनको आधार मानिनुपर्दछ। मूल्यांकनलाई विभिन्न तरिकाले पटकपटक सिकाइ उपलब्धि प्राप्त नहुन्जेलसम्म निरन्तर मूल्यांकन गरिरहनु पर्दछ। शर्मा (२०६७) ले उद्धारकक्षोन्नतिले सबैलाई उत्साहित गर्छ तर यसलाई सावधानीपूर्वक प्रयोग गरिएन भने यसबाट आउने परिणामले ठूलो शैक्षिक क्षति पनि हुन सक्दछ। त्यसकारण उद्धारकक्षोन्नति भनिए

तापनि विद्यार्थीहरूलाई सिक्नका निम्ति बारम्बार उत्प्रेरित गरिरहनु पर्दछ । यसरी माथिका तथ्यांकहरूमा सिकाइ उपलब्धि कक्षा माथि जाँदा घट्दै जानुको पछाडि विद्यार्थीहरूमा सिक्नका निम्ति उत्प्रेरणा नदिएकोले गर्दा हो भन्ने निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ ।

४.२.५ सिकाइ उपलब्धिको तुलना

कक्षागत र विषयगत सिकाइ उपलब्धिको तुलना गर्दा २०७५ सालको भन्दा २०७६ सालमा केहि मात्रमा सिकाइ उपलब्धि घटेको पाईयो जसलाई तल तालिकामा देखाएर तुलना गरिएको छ ।

तालिका १२: कक्षागत र विषयगत सिकाइ उपलब्धिको तुलना

क्र. स.	विषय/ कक्षा	कक्षा १		कक्षा २		कक्षा ३		औसत सिकाइ उपलब्धि	
		२०७५	२०७६	२०७५	२०७६	२०७५	२०७६	२०७५	२०७६
क.	नेपाली	५४.९४	५५.९३	५७.२३	५४.८४	५५.९७	५३.८८	५५.५९	५४.६९
ख.	अंग्रेजी	५९.९०	४९.३४	४९.९९	५२.०२	५३.४७	५३.९९	५९.२५	५९.४८
ग.	गणित	५४.८७	५२.२३	५२.२०	५३.३६	५९.५६	५२.३०	५२.८७	५२.६३
घ.	विज्ञान	५२.३४	५०.३०	५२.३०	५९.६०	५९.२९	५९.८०	५९.९५	५९.२३
ङ.	सामाजिक	५५.३९	५३.२४	५०.५९	५९.९४	५३.९७	५३.३३	५३.०३	५२.२७
	जम्मा	५३.५६	५२.०५	५२.२८	५२.५९	५२.९९	५२.८७	५२.९३	५२.५०

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७६

माथिको तालिकालाई विश्लेषण गर्दा २०७५ सालकोभन्दा २०७६ सालको सिकाइ उपलब्धि कम गतिले घटेको नै छ । यहाँ कक्षा १ मा सिकाइ उपलब्धि औसतमा ५२.०५ रहेको छ जुन २०७५ सालकोभन्दा औसत ९.५९ ले घटेको हो । कक्षा २ को सिकाइ उपलब्धि ५२.५९ रहेको छ , यो अघिल्लो सालकोभन्दा ०.३९ मात्र बढी हो र कक्षा ३ को औसत सिकाइ उपलब्धि ५२.८७ देखिन्छ जुन अघिल्लो सालको तुलनामा ०.०४ ले कमी हो । यसै गरी विषयगत उपलब्धिलाई विश्लेषण गर्दा सबैभन्दा राम्रो औसत नेपालीको ५४.६९, दोश्रो गणित ५२.६३, तेश्रो सामाजिक ५२.२७ , चौथो अंग्रेजीको ५९.४८ र अन्तिम विज्ञान ५९.२३ देखिन्छ । अघिल्लो वर्षको विषयगत औसत उपलब्धि ०.२३ ले बढेको देखिन्छ तर यो सन्तोषजनक भने छैन ।

यसरी २०७५ र २०७६ सालको कक्षागत र विषयगत सिकाइ उपलब्धिलाई हेर्दा कक्षा बढ्दै जाँदा उपलब्धिस्तर घट्दै गएको छ ।

४.३ सिकाइ उपलब्धिका समस्याहरु

मानव जीवनमा शैक्षिक कार्यक्रममा महत्वपूर्ण लगानीभिन्न विद्यार्थी हुन् । विद्यार्थीहरुको उमेर र स्तर अनुसार आवश्यक ज्ञान, सीप र धारणा के कति प्राप्त गरे वा गरेनन् भनेर विद्यार्थी मूल्यांकन गरिन्छ । विद्यार्थीले प्राप्त नगरेका कुराहरुमा उत्प्रेरणा र प्रोत्साहनका माध्यमले अगाडि बढ्न सहयोग गर्दै सिकाउनु पर्दछ । तसर्थ प्रभावकारी शिक्षणबाट क्रमिक रूपमा विद्यार्थीहरुको सबै पक्षको मूल्यांकन गरिनुपर्दछ भन्ने अवधारणाका साथ उद्धारकक्षोन्नति नीति आएको हो । यसरी उद्धारकक्षोन्नति नीति कार्यान्वयनको चरणमा सिकाइ उपलब्धिमा देखिएका समस्याहरुलाई विश्लेषण गर्न तल विभिन्न उपशीर्षकहरु राखी अध्ययन गरिएको छ ।

४.३.१ शिक्षक विद्यार्थी अनुपात

कुनै पनि एक जना शिक्षकले एउटा कक्षा कोठामा कति जना विद्यार्थीहरुलाई सामेल गरेर अध्ययन गराउँदा सिकाइ राम्रो, दीगो साथै स्थायी हुन्छ सोही अनुसार विद्यार्थी संख्या कक्षामा राखिनु पर्दछ । प्राथमिक तहमा विद्यार्थी अनुपात १:३० हुनुपर्दछ । सो अनुपातमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपातलाई तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

क) शिक्षक विद्यार्थी अनुपात २०७५

यहाँ नमुना छनोटमा परेको ३ वटा प्राथमिक विद्यालयको शिक्षक विद्यार्थी अनुपात तल प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका १३ : शिक्षक विद्यार्थी अनुपात, २०७५

क्र.स.	विद्यालय	शिक्षक संख्या	विद्यार्थी संख्या	अनुपात	कैफियत
क	अन्नपूर्ण मा.वि., दि.रु.म.न.पा.-८	५	५९	१:१२	
ख	जालपादेवी प्रावि., दि.रु.म.न.पा.-७	५	५८	१:१२	
ग	म.ज.क. मा.वि., दि.रु.म.न.पा.-९	५	५९	१:१२	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७६

माथिको तालिकामा नमूना छनोटमा परेका विद्यालयहरूमा १७६ जना विद्यार्थीहरू रहेका छन् भने शिक्षकहरूको संख्या १५ रहेको छ । यस हिसाबले शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:१२ हुन आउँछ । यसरी शिक्षक विद्यार्थी अनुपात हुनु भनेको विद्यार्थी संख्या अत्यन्तै न्यून हुनु हो । यसको मुख्य कारण अभिभावकहरूले आफ्ना छोराछोरीहरूलाई कम्तीमा प्राथमिक तहसम्म नीजि बोर्डिङ स्कूलमा पढाउन चाहना साथै कम सन्तानको चाहना गर्नु हो । नमूना छनोटमा परेका विद्यालयहरूले प्रत्येक शैक्षिक सत्र सुरु गर्नुभन्दा अगाडि विद्यार्थीलाई आकर्षण गर्न भर्ना अभियान सन्चालन गरे ता पनि सफलता मिलेको पाइँदैन ।

तालिका १४ : शिक्षक विद्यार्थी अनुपात, २०७६

क्र.स.	विद्यालय	शिक्षक संख्या	विद्यार्थी संख्या	अनुपात	कैफियत
क	अन्नपूर्ण मा.वि., दि.रु.म.न.पा.-८	५	६९	१:१४	
ख	जालपादेवी प्रावि., दि.रु.म.न.पा.-७	५	६१	१:१३	
ग	म.ज.क. मा.वि., दि.रु.म.न.पा.-९	५	६३	१:१३	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७६

यसरी माथिको तालिका हेर्दा अन्नपूर्ण मा.वि.मा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात सबैभन्दा बढी १:१४ रहेको पाइयो । त्यसैगरी जालपादेवी प्रावि र म.ज.क. मा.वि.मा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:१३ रहेको पाइयो ।

४.३.२ कक्षाकोठामा विद्यार्थी संख्या

कक्षामा विद्यार्थीहरू कति कति छन् त्यसको आधारमा शिक्षण सिकाइ उपलब्धि फरक पर्दछ । सामान्यतया कक्षाकोठामा धेरै विद्यार्थी भएमा शिक्षकले सबै विद्यार्थीमा नजर पुऱ्याउन नसक्ने भएकाले चाहे अनुसारको सिकाइ उपलब्धि नभएको हुन सक्छ । शिक्षक विद्यार्थी अनुपात ठीक भएमा सिकाइ उपलब्धि चाहे अनुसार प्राप्त हुन्छ । सामान्यतया एउटा कक्षामा ३० जना विद्यार्थी राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । यहाँ नमूना छनोटमा परेका विद्यालयको कक्षागत विद्यार्थी संख्यालाई तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका १५ : कक्षाकोठामा विद्यार्थी संख्या २०७५

क्र. स.	विद्यालय	कक्षा १			कक्षा २			कक्षा ३		
		छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
क.	अन्नपूर्ण मा.वि., दि.रु.म.न.पा.-८	९	१०	१९	९	९	१८	१०	१२	२२
ख.	जालपादेवी प्रावि., दि.रु.म.न.पा.-७	१०	११	२१	९	१०	१९	८	१०	१८
ग.	म.ज.क. मा.वि., दि.रु.म.न.पा.-९	१०	९	१९	१०	१०	२०	१०	१०	२०
.	जम्मा विद्यार्थी	२९	३०	५९	२८	२९	५७	२८	३२	६०
	औसत विद्यार्थी	९.६६	१०	१९.६६	९.३३	९.६६	१९	९.३३	१०.६६	२०

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७६

माथिको तालिका १५ लाई हेर्दा कक्षा १ मा औसत विद्यार्थी संख्या १९.६६ जना, कक्षा २ मा १९ जना र कक्षा ३ मा २० जना देखिन्छ ।

तालिका १६ : कक्षाकोठामा विद्यार्थी संख्या, २०७६

क्र. स.	विद्यालय	कक्षा १			कक्षा २			कक्षा ३		
		छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
क.	अन्नपूर्ण मा.वि., दि.रु.म.न.पा.-८	१०	१२	२२	१०	१४	२४	१२	११	२३
ख.	जालपादेवी प्रावि., दि.रु.म.न.पा.-७	९	१२	२१	१०	१०	२०	१२	८	२०
ग.	म.ज.क. मा.वि., दि.रु.म.न.पा.-९	१०	१०	२०	९	१२	२१	१०	१२	२२
	जम्मा विद्यार्थी	२९	३४	६३	२९	३६	६५	३४	३१	६५
	औसत विद्यार्थी	९.६६	११.३३	२१	९.६६	१२	२१.६६	११.३३	१०.३३	२१.६६

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७६

तालिका १६ मा सबैभन्दा बढी विद्यार्थी संख्या अन्नपूर्ण मा.वि.मा र सबैभन्दा कम विद्यार्थी संख्या जालपादेवी प्रावि.मा छन् । तालिकामा कक्षा १ को औसत विद्यार्थी संख्या २१ जना, कक्षा २

को विद्यार्थी संख्या २१.६६ जना, कक्षा ३ को विद्यार्थी संख्या कक्षा २ सँग वरावर देखिन्छ । यसको आधारमा २०७६ सालमा छनोटमा परेका ३ विद्यालयका कक्षा कोठामा विद्यार्थी संख्या औसत २१.६६ जना देखिन्छ ।

मथिको तालिकाको आधारमा २०७५/०७६ सालमा विद्यालयहरूका कक्षाकोठामा विद्यार्थी संख्या औसत २०/२१ जना रहेको छ । यसलाई कम नै मानिन्छ । पाविके २०६५ ले उल्लेख गरे अनुसार पनि यो संख्या कम हो । कक्षाकोठामा कम विद्यार्थी भए सबैलाई ख्याल गर्न सकिन्छ भन्ने मान्यता राखिन्छ तर यहाँ त्यसको ठीक विपरीत भएको छ । विद्यार्थी संख्या कम भए पनि सिकाइ उपलब्धि सन्तोसजनक पाइएको छैन । यस अर्थमा छनोटमा परेका ३ विद्यालयहरूमा विद्यार्थी संख्या बढी भएमा सिकाइ उपलब्धि कम हुन्छ भन्ने मान्यतासँग सहमत हुन सकिँदैन ।

४.३.३ शिक्षकको तालिम

कुनै पनि कार्यलाई प्रभावकारीरूपमा सन्चालन गर्नका लागि दक्ष जनशक्तिको आवश्यकता पर्दछ । शिक्षण कार्य पनि एउटा कला हो । शिक्षकले विषयवस्तुलाई कलात्मक तरिकाले प्रस्तुत गरेमा सिकारुले सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्दछ । यस्तो कला तालिमप्राप्त शिक्षकसँग बढी हुने भएकाले तालिमप्राप्त शिक्षकले विद्यार्थीको रुचि, इच्छा, चाहना, योग्यताका साथै मनोविज्ञानलाई बुझेर शिक्षण गर्दछ । यहाँ नमूना छनोटमा परेका विद्यालयहरूका तालिम प्राप्त र अप्राप्त शिक्षकहरूको विवरणलाई तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका १७ : प्रावि तहका शिक्षक र तालिम

क्र.स.	विद्यालयहरू	संख्या			प्रतिशत		
		तालिम प्राप्त	तालिम अप्राप्त	जम्मा	तालिम प्राप्त	तालिम अप्राप्त	जम्मा
क.	अन्नपूर्ण मा.वि., दि.रु.म.न.पा.-८	४	१	५	८०	२०	१००
ख.	जालपादेवी प्रावि., दि.रु.म.न.पा.-७	५	-	५	१००	-	१००
ग.	म.ज.क. मा.वि., दि.रु.म.न.पा.-९	५	-	५	१००	-	१००
.	जम्मा	१४	१	१५	९३.३३	६.६६	१००

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७६

मथिको तालिकामा नमूना छनोटमा परेका विद्यालयका १५ जना शिक्षकहरूमध्ये १४ जना वा ९३.३३ प्रतिशत तालिमप्राप्त १ जना वा ६.६६ प्रतिशत तालिम अप्राप्त देखिन्छ । यी

विद्यालयहरुमा तालिमप्राप्त शिक्षकहरुमध्ये अस्थायी र स्थायीले तालिम लिएको र अस्थायी करारले तालिम लिने अवसर नभएको पाइयो । तालिम प्राप्त शिक्षकहरु भए पनि कक्षागत र विषयगत उपलब्धिस्तर औसतमा ५० देखि ५५ मात्र हुनुले लिएको तालिमलाई व्यवहारमा उपयुक्त प्रयोग नगरेको निस्कर्ष निकाल्न सकिन्छ ।

४.३.४ विद्यालय र अभिभावकबीचको सम्बन्ध

अभिभावक भन्नाले विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुका बुबाआमा तथा नजिकका मुख्य मानिस वा संरक्षक भनी अभिलेखमा जनाएको व्याक्ति हो । त्यसैले यी दुवैबीचमा राम्रो सम्बन्ध हुनु पर्छ । अभिभावकले विद्यार्थीलाई राम्रो ज्ञान,सीप तथा धारण विकास गर्न विद्यालय पठाएका हुन्छन् । त्यसैले विद्यार्थीको प्रगति र उन्नतिको विवरण समय समयमा उपलब्ध गराइरहनु पर्दछ । यसै सन्दर्भमा नमूना छनोटमा परेका विद्यालयका विद्यार्थीहरुको गृहकार्य, अनुशासन, मानवीय व्यवहारसम्बन्धी जानकारी लिन्छन् कि लिँदैनन् भनी अभिभावकमा गरिएको छलफलमा निम्न प्रतिक्रिया पाइयो ।

तालिका १८ : विद्यार्थीका सामाजिक व्यवहारसम्बन्धी विवरण

क्र.स.	प्रतिक्रिया	अभिभावक संख्या	प्रतिशत
क.	लिन्छन्	२	३३.३३
ख.	लिँदैनन्	२	३३.३३
ग.	कहिलेकाही मात्र	२	३३.३३
जम्मा		६	९९.९९

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७६

माथिको तालिकामा विद्यार्थीको प्रगति विवरणको सूचना सम्बन्धमा प्रतिक्रिया दिने अभिभावकहरुमध्ये सूचना लिने सामाजिक व्यवहारको विवरण लिन्छन् भन्ने अभिभावक २ जना वा ३३.३३ प्रतिशत रहेको छ । त्यसै गरी गराउँदैनन् भन्ने अभिभावक २ जना वा ३३.३३ प्रतिशत रहेको पाइयो भने कहिलेकाही मात्र भन्ने अभिभावक पनि २ जना वा ३३.३३ प्रतिशत नै रहेको पाइयो । यसले विद्यालय र अभिभावकबीचको प्रगतिको सूचना लिने, नलिने र कहिलेकाहीं भन्ने सबै १ जना वा ३३.३३ प्रतिशत बराबर भएको देखिन्छ । त्यसैले विद्यार्थीका सामाजिक व्यवहारसम्बन्धी विवरणको अवस्था सामान्य भएको मान्न सकिन्छ ।

४.३.५ उद्धारकक्षोन्नति अनुगमनको अवस्था

सिकाइ उपलब्धिको समस्याहरूमध्ये अनुगमन पनि एक महत्वपूर्ण पक्षभित्र पर्दछ। कुनै पनि कार्यक्रमलाई प्रभावकारीरूपमा अगाडि बढाउन त्यसको समय समयमा नीरिक्षण गरिनु पर्दछ। त्यो नै अनुगमन हो। अनुगमनले कार्यान्वयनका क्रममा रहेका कार्यक्रमको प्रगति, कमजोरी आदिलाई हटाउन मार्गदर्शन गर्दछ। त्यसकारण शैक्षिक क्षेत्रको मूल्यांकनले मात्र सिकाइ उपलब्धिमा प्रभाव पार्दछ।

यसरी नमूना छनोटमा परेका विद्यालयका प्रअ र शिक्षकहरूसँग अनुगमनका बारेका कुरा गर्दा नगर शिक्षा शाखा प्रमुख विद्यालय अनुगमनमा आउने गरेको भएता पनि उद्धारकक्षोन्नतिलाई त्यति ध्यान नदिएको भन्ने प्रतिक्रिया पाइयो। निरन्तर मूल्यांकन शिक्षक निर्देशिका २०५६ मा १० प्रतिशत कार्यसञ्चिकाको अनुगमन गर्नुपर्ने भए पनि अहिलेसम्म त्यस्तो नभएको बताए। नगर शिक्षा प्रमुखले पनि उपयुक्त सल्लाह नदिएको गुनासो पोखे। यसरी उद्धारकक्षोन्नतिको उचित प्रयोग नभएर सिकाइ उपलब्धि कमजोर रहेको निस्कर्ष निकाल्न सकिन्छ।

४.३.६ उद्धारकक्षोन्नति नीतिमा शिक्षकका समस्याहरू

निरन्तर मूल्यांकन प्रणाली अनुसार आएको उद्धारकक्षोन्नति नीतिको मुख्य आधार कार्यसंचयिका हो। जसमा विद्यालयहरूको आर्थिक, सामाजिक, पारिवारिक, व्यवहार परिवर्तन, सिर्जनात्मक कार्य, हाजिर आदि कुराहरू समेटिएका हुन्छन्। कार्यसंचयिका दक्ष शिक्षकले मात्र तयार र प्रयोग उपयुक्त ढंगले गर्न सक्छन्। जसमा साढेँ अष्ट्यारो भएको प्रतिक्रिया शिक्षकहरूले दिए।

त्यसै गरी उद्धारकक्षोन्नतिको सम्बन्धमा प्रअहरूले यो नीति आफैँमा राम्रो भएता पनि कार्यान्वयन गर्न गाह्रो, लगातार मूल्यांकन हुने हुनाले शिक्षकलाई बोझ, तल्लो कक्षामा सिक्न बाँकी रहेका कुराहरू माथिल्लो कक्षामा सिकाउन झुञ्झट, कार्यसंचयिका निर्माण र प्रयोगमा समस्या रहेको बताए।

मास्लो (१९४३) का अनुसार जसरी कामदारलाई राम्रो र प्रभावकारी काम गर्नका लागि बारम्बार उत्प्रेरणा दिइरहनु पर्दछ, त्यसरी नै शिक्षकहरूलाई पनि बारम्बार तालिम, निर्देशन, परामर्श र मार्गदर्शन दिँदै प्रेरित गर्नुपर्दछ। यसरी एउटा तालिम सकिएपछि अर्को तालिम आवश्यकता अनुसार दिनुपर्छ। यसरी शिक्षकले आवश्यकता अनुसार समय समयमा स्तर स्तरका तालिमहरू प्राप्त गर्दै कक्षाकोठामा पनि प्रयोग गरिनुपर्दछ। भट्टराई (२०६५) ले उद्धारकक्षोन्नति व्यवस्थाको सम्बन्धमा अभिभावकहरू अज्ञान रहेको, शिक्षकहरू पनि पूर्णरूपमा जानकार नभएकोले

उनीहरूलाई तालिमको कमी भएको, तालिम भए पनि व्यवहारमा प्रयोग नगरेकाले यसको कार्यान्वयनमा समस्या देखिएको बताउँदै समस्यालाई घटाउन शिक्षकहरूलाई तालिम दिनुपर्ने, अभिभावकलाई चेतनामूलक कार्यक्रममा सहभागी गराउनुपर्ने र यी समस्याहरू समाधानका लागि सम्बन्धित निकायबाट पहल गर्नुपर्ने कुरा औल्याएका छन् । यसर्थ शिक्षकले तालिमबाट प्राप्त सीप शिक्षण सिकाइमा प्रयोग गरिरहेका छन् कि छैनन् नियमितरूपमा अनुगमन गरिरहनु पर्दछ ।

४.४ उद्धारकक्षोन्नतिका सिकाइ उपलब्धिमा देखिएका समस्या समाधानका उपायहरू

निरन्तर मूल्यांकन अन्तर्गत पर्ने उद्धारकक्षोन्नति उपयोग गर्न विभिन्न समस्याहरू रहेको कुरा अध्ययनले देखाएको छ । उद्धारकक्षोन्नति कार्यक्रम राम्रो भएता पनि उपयोगमा समस्याहरू उत्पन्न भएका छन् । यसर्थ देखिएका समस्याहरूलाई निराकरणका लागि प्रअ, शिक्षक, अभिभावक साथै नगर शिक्षा प्रमुखले दिएका सुझावहरू निम्न अनुसार छन् :

४.४.१ विद्यालय र अभिभावक विचको सम्बन्धमा सुधार गर्नु पर्ने

निरन्तर मूल्यांकनद्वारा उद्धारकक्षोन्नति नीति कार्यान्वयन गर्दा विविध समस्याहरू देखिएकोलाई स्वीकार गर्दै नगर शिक्षा प्रमुखबाट यी समस्यालाई हल गर्न प्रअले नियमितरूपमा विचार गर्नुपर्ने, शिक्षकको शिक्षण घण्टी कम गर्नुपर्ने, उद्धारकक्षोन्नतिका सम्बन्धमा अभिभावकलाई ज्ञान दिनुपर्ने, स्थानीयस्तरका शैक्षिक सामग्री निर्माणसँगै उचित प्रयोगमा जोड, परीक्षा बाहेकका मूल्यांकनका साधनहरू र निरन्तर मूल्यांकनको अवधारणा शिक्षकहरूलाई शैक्षिक सत्र सुरु हुँदा नै दिनु पर्नेजस्ता उपायहरूलाई प्रयोग गर्न सकेमा सिकाइ उपलब्धि वृद्धि हुने सुझाव दिए ।

४.४.२ उद्धारकक्षोन्नतीको अनुगमन तथा विद्यालयको वातावरणको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने

उद्धारकक्षोन्नतिको उपादेयतालाई मुख्य शीर्षक बनाएर गरिएको यस अध्ययनलाई नमूना छनोटमा परेका ३ विद्यालयका प्रअहरूले शिक्षकलाई आवश्यकता अनुसार तालिमको व्यवस्था गर्नु पर्ने, शिक्षकलाई सक्रिय बनाउन गोष्ठीहरू गर्नु पर्ने, उद्धारकक्षोन्नतिको उपयोगको अवस्थालाई नगर शिक्षा प्रमुख साथै सम्बन्धित निकायले अनुगमन तथा निरीक्षणलाई प्रभावकारी पार्नुपर्ने, उद्धारकक्षोन्नति नीतिका बारेमा अभिभावकलाई चेतना जगाउनु पर्ने, विद्यार्थीले फेल भइँदैन भन्ने भावना हटाउनु पर्ने र विद्यार्थीको प्रगति अंकमा मात्र नदेखिने हुनाले सरोकारवालाहरूले शिक्षकहरूलाई जवाफदेही बनाउनुपर्ने, विद्यालयका भौतिक एवं व्यवस्थापन पक्षलाई सबैले मजबुद बनाउनु पर्ने सुझाव दिएका छन् ।

४.४.३ शिक्षक तालिमको व्यवस्था गर्नु पर्ने

उद्धारकक्षोन्नति नीतिलाई कार्यान्वयन गर्ने प्रमुख व्यक्ति नै शिक्षकहरु हुन् । शिक्षकले नीतिलाई सहज ढंगले कार्यान्वयन गर्न नसकेकाले नै अपेक्षा गरे अनुसार सिकाइ उपलब्धि नभएको कुरा अध्ययनबाट देखिएको छ । नमूना छनोटमा परेका विद्यालयका शिक्षकहरुले दिएका सुभावहरु प्रअका सुभावसँग समानजस्ता देखिए जसमा शिक्षकलाई पुनर्ताजकी तालिम दिनु पर्ने, अनुगमनलाई प्रभावकारी पार्नु पर्ने, स्थानीय स्तरका शैक्षिक सामाग्री निर्माण र प्रयोग गर्नु पर्ने, निरन्तर मूल्यांकन प्रणाली प्रयोग गर्नु पर्ने, उद्धारकक्षोन्नति नीतिका वारेमा विद्यालय परिवारबीच छलफल र अन्तरक्रिया गर्नु पर्ने कुराहरु बताएका छन् ।

४.४.४ निरन्तर सिकाइ अवसरसँगै पृष्ठपोषण प्रदान गर्नु पर्ने

निरन्तर मूल्यांकनको माध्यमबाट उद्धारकक्षोन्नति नीतिको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिको आधारमा आवश्यकता अनुसार निरन्तर सिकाइ अवसर प्रदान गरी विद्यार्थीहरुको सिकाइस्तर सुधार गर्नु हो । नमूना छनोटमा परेका विद्यालयका धेरै अभिभावकहरु उद्धारकक्षोन्नति नीतिमा अज्ञान रहेको पाइयो । शिक्षकहरुले समयमा नै अभिभावकलाई जानकारी छलफल गर्नु पर्ने, मूल्यांकनमा विश्लेषण गरी कुन विषयमा कक्षामा औसत सिकाइ उपलब्धि कम छ, विद्यालय परिवारबीच छलफल गरिएमा उद्धारकक्षोन्नति कार्यान्वयनमा सहज भई सिकाइ उपलब्धि प्रभावकारी हुन्छ भन्ने प्रतिक्रिया अभिभावक वर्गको थियो ।

४.५ प्राप्ति

शैक्षिक क्षेत्रमा गुणस्तर वृद्धि गर्न मूल्यांकन प्रणालीले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । राष्ट्रले शिक्षामा गरेको लगानी अनुरूपको प्रतिफल पाउन नसक्नुको कारण प्रचलित मूल्यांकन प्रणालीलाई मानेको छ । कक्षा १ देखि ३ सम्म निरन्तर मूल्यांकनबाट उदाकक्षोन्नति नीति २०६३ बाट नै लागू भइसकेको छ । निरन्तर मूल्यांकनबाट विद्यार्थीको उपलब्धिलाई लेखाजोखा गर्ने र उद्धारकक्षोन्नति गरी सिकाइ उपलब्धि वृद्धि गर्ने, कक्षा छाड्ने दोहोर्‍याउने जस्ता शैक्षिक क्षतिहरुलाई कम गर्ने उद्देश्यले उदाकक्षोन्नति नीति आएको हो । यसै सन्दर्भमा उद्धारकक्षोन्नतिको उपादेयता भन्ने शीर्षकमा अध्ययन गरी यस शोधपत्रले निम्न प्राप्तीहरु ल्याएको छ ।

यस अध्ययनमा निरन्तर मूल्यांकनको अवस्थामा ६ जना शिक्षकहरुमध्ये कक्षा सहभागितालाई प्रयोग गर्ने ४ जना (६६.६६ प्रतिशत), नगर्ने २ जना (३३.३३ प्रतिशत), व्यवहार परिवर्तनमा ४ जना (६६.६६ प्रतिशत) प्रयोग गर्ने, नगर्ने २ जना (३३.३३ प्रतिशत), हाजिरी प्रयोग

गर्ने ५ जना (८३.३३ प्रतिशत), नगर्ने १ जना (१६.६६ प्रतिशत), सिर्जनात्मक कार्यलाई प्रयोग गर्ने ३ जना (५० प्रतिशत), नगर्ने ३ जना (५० प्रतिशत) भेटियो । व्यक्तिगत विवरणको प्रयोगको अवस्थामध्ये सरसफाइ प्रयोग गर्ने शिक्षक १ जना (१६.३३ प्रतिशत), नगर्ने ५ जना (८३.६६ प्रतिशत), गृहकार्य गर्ने ५ जना (८३.६६ प्रतिशत), नगर्ने १ जना (१६.३३ प्रतिशत), शारीरिक अवस्था प्रयाग गर्ने २ जना (३३.३३ प्रतिशत), नगर्ने ४ जना (६६.६६ प्रतिशत) भेटियो ।

अध्ययनक्षेत्रका नमूना छनोटमा परेका ३ विद्यालयहरूका शिक्षकहरूको कार्यसंचयिका प्रयोगको अवस्था हेर्दा प्रयोग गर्ने संख्या ४ जना (६६.६६ प्रतिशत), नगर्ने २ जना (३३.३३ प्रतिशत) भेटियो । त्यसै गरी कार्यसंचयिकामा समेटनु पर्ने पक्षहरू प्रयोगको अवस्थालाई हेर्दा विषयगत उपलब्धि ६ जना (१०० प्रतिशत) ले गरेको, पारिवारिक विवरण, विद्यार्थी हाजिरी, अतिरिक्त कृयाकलाप, व्यवहार परिवर्तन, कक्षाकार्य र सिर्जनात्मक कार्यमा ३ जना (५० प्रतिशत) गर्ने र नगर्ने ३ जना (५० प्रतिशत) भएको भेटियो ।

शिक्षकहरूले उद्धारकक्षोन्नति गर्दा कक्षा उकास्ने मापदण्डहरूमा ६ जना शिक्षकहरूमध्ये ५ जनाले (८३.६६ प्रतिशत) विद्यार्थीको उमेरलाई हेरेर कक्षा उकास्ने गरेको, १ जनाले (१६.३३ प्रतिशत) उमेरलाई ख्याल नगरेको, विद्यार्थी अभिभावक र विषय शिक्षकसँग परामर्स नगर्ने ६ जना (१०० प्रतिशत), ७० प्रतिशत हाजिरी भएको हुनु पर्ने मापदण्डलाई २ जना (३३.३३ प्रतिशत) ले प्रयोग गरेको, ४ जनाले (६६.६६ प्रतिशत) प्रयोग नगरेको, पहिलो त्रैमासिकमा विशिष्ट क्षमता देखाउने विद्यार्थीलाई कक्षा उकास्न सकिने मापदण्डलाई कसैले पनि प्रयोग नगरेको, दोश्रो र तेस्रो त्रैमासिकमा कक्षा उकास्न नहुने मापदण्डलाई पनि शतप्रतिशतले प्रयोग नगरेको अवस्था भेटियो ।

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिस्तर वृद्धि गर्न अवलम्बन गरिएका उपायहरूमा अभिभावकलाई ट्युशनको व्यवस्थागर्न लगाउने शिक्षकहरूको संख्या ५ जना (८३.३३ प्रतिशत) र नलगाउने संख्या १ जना (१६.६६ प्रतिशत), कमजोर विद्यार्थीलाई वढी समय दिने ५ जना (८३.३३ प्रतिशत) र नदिने १ जना (१६.६६ प्रतिशत), छुट्टै समयमा कमजोर विद्यार्थीलाई अवसर दिने शिक्षकहरू नभएको, विद्यार्थीहरूबीच छलफल गराउने शिक्षकहरू ४ जना (६६.६६ प्रतिशत), नगर्ने २ जना (३३.३३ प्रतिशत) भेटियो ।

नमूनामा परेका ३ विद्यालयहरूको २ वर्षको विद्यार्थी उतीर्ण दर हेर्दा २०७५ र २०७६ सालमा परीक्षामा सामेल भएका सबै विद्यार्थीहरू उतीर्ण भएको देखिन्छ । यसले उद्धारकक्षोन्नतिमा विद्यार्थी फेल पार्न नपाइने मानसिकता शिक्षकहरूमा रहेको भेटियो । त्यसै गरी २०७५ सालमा १७६ जना विद्यार्थीहरू जसमा ९१ छात्र र ८५ छात्रा, २०७६ सालमा १९३ जना विद्यार्थीहरू जसमा ९२

छात्र र १०१ छात्रा भर्ना भएकोमा २०७५ सालमा २ छात्र, १ छात्रा गरी ३ जनाले (१.७० प्रतिशत), २०७५ सालमा १ छात्र र १ छात्रा गरी २ जनाले (१.०३ प्रतिशत) उही कक्षा दोहोर्‍याएको भेटियो ।

त्यस्तै २०७५ सालमा भर्ना भएका १७६ जना विद्यार्थीहरूमध्ये ५ छात्रा र ६ छात्र गरी ११ जनाले (६.२५ प्रतिशत), २०७६ सालमा कूल १९३ विद्यार्थीहरूमध्ये ७ जना छात्रा र ५ जना छात्र गरी १२ जनाले (६.२१ प्रतिशत) कक्षा छाडेको पाइयो ।

विगत २ वर्षको कक्षागत र विषयगत सिकाइ उपलब्धि २०७५ सालमा सबै विषयको औसत अंक कक्षा १, २ र ३ को क्रमशः ५३.५६, ५२.२८, ५२.९१ रहेको भेटियो । २०७६ सालमा कक्षा १, २ र ३ को क्रमशः ५२.०५, ५२.५९ र ५२.८७ औसत अंक पाइयो ।

नमूना छनोटमा परेका विद्यालयको शिक्षक विद्यार्थी अनुपातलाई हेर्दा १:१२ को अनुपात रहेको देखियो । यो आवश्यकभन्दा कम अनुपात संख्या हो । त्यसै गरी कक्षाकोठामा विद्यार्थी संख्यालाई हेर्दा २०७५ सालमा कक्षा १, २ र ३ मा क्रमशः औसत १९.६६, १९ र २० जना भेटियो । त्यसै गरी २०७६ सालमा कक्षा १, २ र ३ मा क्रमशः औसत विद्यार्थी संख्या २१, २१.६६ र २१.६६ नै रहेको पाइयो ।

नमूना छनोटमा परेका विद्यालयहरूका शिक्षकहरूको उद्धारकक्षोन्नति सम्बन्धी तालिमलाई हेर्दा १५ जना शिक्षकहरूमध्ये १४ जना (९३.३३ प्रतिशत) तालिम लिएका र १ जनाले (६.६६ प्रतिशत) तालिम नलिएको पाइयो । त्यसै गरी अभिभावकले विद्यार्थीका सामाजिक व्यवहार सम्बन्धी विवरणको सूचना गरेकोमा २ जना (३३.३३ प्रतिशत) ले लिन्छन्, २ जना (३३.३३ प्रतिशत) ले लिदैनन् र २ जनाले (३३.३३ प्रतिशत) ले कहिलेकाही मात्र लिन्छन् भन्ने प्रतिक्रिया दिएको पाइयो ।

उद्धारकक्षोन्नतिको अनुगमनको सन्दर्भमा नगर शिक्षा शाखा प्रमुख विद्यालयमा बेलाबेलामा आउने गरेको भए पनि उचित सल्लाह र परामर्श नदिएको पाइयो । त्यसै गरी कायसंचयिका प्रयोग गर्ने शिक्षक ४ जना (६६.६६ प्रतिशत) , नगर्ने शिक्षक २ जना (३३.३३ प्रतिशत) रहेको पाइयो ।

सिकाइ उपलब्धिमा देखिएका समस्याहरू समाधानका उपायहरूका सम्बन्धमा प्रअहरूले तालिमअप्राप्त शिक्षकलाई तालिम दिनु पर्ने, प्राप्त तालिमलाई पुनर्ताजगी गराउनुपर्ने, नगर शिक्षा शाखा प्रमुखले उचित अनुगमन गर्नुपर्ने, अभिभावकलाई सचेत गराउनु पर्ने सुझावहरू दिएको पाइयो ।

शिक्षकहरूलाई श्रेणी विभाजन गरी उद्धार कक्षोन्नती गर्ने कार्यका लागि व्यावहारिक र प्रभावकारी तालिमको आवश्यकता देखिन्छ । केहि शिक्षकले कार्यसञ्चयिकामा समेट्नुपर्ने पक्षहरूलाई वेवास्ता गर्दै हचुवाको भरमा उद्धार कक्षोन्नती गरिरहेकाले सिकाइ उपलब्धिको स्तर कमजोर

भइरहेको व्यवस्था छ, त्यसलाई सुधार गर्दै जानुपर्ने देखिन्छ । कक्षा उकास्ने पनि मापदण्डहरु छन्, उक्त सबै मापदण्डहरु प्रयोग गरैकै हुनुपर्छ । ज्यादै कमजोर अवस्थाका विद्यार्थीलाई अभिभावकको परामर्शमा सोहि कक्षा दोहोर्न्याउन सकिने पनि व्यवस्था छ । उक्त व्यवस्थालाई प्रयोग नगरी सरकारी नीति भन्दै सबैलाई कक्षा उकास्ने गरिएको स्थितिले सिकाई उपलब्धि खस्कने निश्चित प्रायः छ ।

अन्तमा सिकाई उपलब्धि प्राप्तिमा शिक्षक, प्रधानाध्यापक, नगर शिक्षा शाखाले औँल्याएका समस्याहरुले पनि समग्र वातावरणमा प्रभाव पारिरहेकाले उक्त कठिनाईहरु वा समस्याहरु निराकरण गरी उद्धार कक्षोन्नतीलाई सफल बनाउँदै सिकाई उपलब्धिलाई वृद्धि गर्नुपर्ने आजको टड्कारो आवश्यकता सरोकारवाला सबै सामु छ ।

परिच्छेद पाँच : निष्कर्ष र सुझाव

५.१ निष्कर्ष

आधारभूत तहमा निरन्तर मूल्यांकन प्रणाली लागू गरी त्यसको माध्यमबाट सिकाइ उपलब्धि बढाउने, कक्षा छोडने दर र दोहोर्‍याउने दर घटाउनुका साथै विद्यार्थी उत्तीर्ण दर बढाउने लक्ष्य अनुरूप यो नीति आएको हो । यस शोधले उद्धारकक्षोन्नतिको उपादेयता अध्ययन गरी निम्न निष्कर्षहरू निकालिएको छ :

उद्धारकक्षोन्नतिका लागि पाठ्यक्रमले तोकेको मापदण्ड सबै शिक्षकले व्यवहारमा प्रयोग गर्ने सीपको कमी देखिन्छ । त्यसै गरी ६६.६६ प्रतिशतले मात्र कार्यसंचयिका फाइल बनाए पनि उपयुक्त पाठ्यक्रम ढाँचामा बनाएको पाइएन साथै मूल्यांकन गर्ने पद्धति कमजोर रहेको विश्लेषण गर्न सकिन्छ ।

उद्धारकक्षोन्नतिको मापदण्ड प्रयोगस्थितिमा विद्यालय खुलेको ७० प्रतिशत हाजिर हुनुपर्ने मापदण्डलाई २ जनाले (३३.३३ प्रतिशत) मात्र प्रयोग गरेको, पहिलो त्रैमासिकमा विशिष्ट क्षमता देखाउने विद्यार्थीलाई कक्षा उकास्न सकिने मापदण्ड प्रयोग गर्ने शिक्षक शून्य हुनुले त्यसको प्रयोगमा शिक्षकहरू नै जानकार नभएको पुष्टि गर्न सकिन्छ ।

सिकाइ उपलब्धि वृद्धि गर्न प्रयोग गरिएका सुधारका उपायहरू सबै शिक्षकहरूले प्रयोग गरेको देखिँदैन, छुट्टै समयमा कमजोर विद्यार्थीलाई बढी अवसर दिने शिक्षकहरूको संख्या शून्य हुनुले यो कुरालाई पुष्टि गर्दछ । अभिभावकलाई सिकाइ वातावरण राम्रो बनाउन ट्युशनको व्यवस्था गर्न सुझाव दिने शिक्षकहरूको संख्या ५ जना (८३.३३ प्रतिशत) हुनुले उद्धारकक्षोन्नतिलाई सहयोग मिल्दछ । विद्यार्थीबीच छलफल गराउने शिक्षकको संख्या ४ जना (६६.६६ प्रतिशत) हुनुले यसमा सुधार गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

नमूना छनोटमा परेका विद्यालयहरूको २ वर्षको कक्षा दोहोर्‍याउने २०७५ र २०७६ सालमा क्रमशः ३ जना (१.७० प्रतिशत) र २ जना (१.०३ प्रतिशत) देखिएको छ । साथै कक्षा छाड्ने दर २०७५ र २०७६ सालमा क्रमशः ११ जना (६.२५ प्रतिशत) र १२ जना (६.२१ प्रतिशत) रहेको छ । यसले कक्षा दोहोर्‍याउने र कक्षा छाड्ने विद्यार्थीहरूको संख्यामा उतारचढाव भएको देखिन्छ भने परीक्षामा सम्मिलित विद्यार्थीहरू दुवै सालमा शत प्रतिशत उत्तीर्ण हुनुले शिक्षकहरूमा विद्यार्थीहरू अनुत्तीर्ण पार्न नपाइने गलत धारणा रहेको निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ ।

नमूना छनोटमा परेका विद्यालयहरूको दुवै सालको कक्षागत र विषयगत उपलब्धि हेर्दा २०७५ र २०७५ सालको उपलब्धि घटदो अवस्थामा छ । यसले उद्धारकक्षोन्नतिको उपायोग

प्रभावकारी भएको देखिँदैन । उद्धारकक्षोन्नति कार्यन्वयनको क्रममा प्रअ, शिक्षक, नगर शिक्षा शाखा प्रमुख लगायत अभिभावकहरूले विभिन्न समस्याहरू औल्याएका छन् जसमा तालिमको कमी, प्राप्त तालिम व्यवहारमा प्रयोग नगर्नु, अनुगमन प्रभावकारी नहुनु, अभिभावकको सोच साकारात्मक नहुनु आदि पाइएकोले यस्ता समस्याहरू समाधान गर्न समयमा नै आवश्यक पहलकदमी शुरु गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

५.२ अध्ययनका सुभावहरू

उद्धारकक्षोन्नतीको उपादेयता सम्बन्धमा गरिएको यस अध्ययनले विविध पक्षहरूको अध्ययन अवलोकन गर्दा निस्किएका निष्कर्षहरूलाई सुधार गर्न सबैलाई निम्नानुसार सुभावहरू दिइएको छ ।

५.२.१ नीतिगत तह

पाठ्यक्रम निर्माण गरेर शैक्षिक नीति र कार्यक्रमको रूपमा विद्यालयमा लैजानुभन्दा पहिले त्यसको लागि पर्याप्त पूर्वाधार विकास गरेर मात्र लागू गरिनु पर्दछ । उद्धारकक्षोन्नति क्रमिक रूपमा कक्षा १ देखि ७ सम्म निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन गरिने नीति राज्यले शिक्षाक्षेत्रमा ल्याएको वाञ्छनिय कार्यक्रम हो ।

१. पाठ्यक्रम निर्माण गरी नयाँ नीति र कार्यक्रम तयार भैसकेपछि त्यसलाई अघि बढाउन पर्याप्त पूर्वाधारको व्यवस्था गरेर मात्र कार्यक्रमलाई लागू गर्नुपर्दछ ।
२. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन र उद्धार कक्षोन्नती राष्ट्रव्यापी शैक्षिक कार्यक्रम भएकाले यससँग सम्बन्धित विषयमा देशभरी नै प्रभावकारी तालिम सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।
३. स्थानीय तहका शैक्षिक प्रशासकहरूलाई विशुद्ध शैक्षिक परामर्शकर्ता, अनुगमनकर्ता र सहजकर्ताका रूपमा खटाउनुपर्ने नीति प्रभावकारी रूपमा उपयोग गर्नुपर्दछ ।

५.२.२ अभ्यास तह

कार्यन्वयनमा देखिएका समस्याहरूलाई समाधान गर्नका लागि देशव्यापीरूपमा पालिका शिक्षा शाखा प्रमुख, प्रअ, शिक्षक र अभिभावकलाई तालिमसँगै अभिमुखीकरण कार्यक्रम संचालन गरी तालिमप्राप्त शिक्षकलाई समय समयमा पुनर्ताजगी तालिम दिनु पर्दछ । उद्धारकक्षोन्नतिलाई सशक्त पार्नका लागि पालिका शिक्षा प्रमुख, प्रअ र शिक्षकहरूलाई राम्रो कार्य गरेवापत पुरस्कारको व्यवस्था र कमजोर वापत सामान्य नसियतसँगै सुधारका उपायहरू अवलम्बन गर्नु पर्दछ ।

विद्यालयको व्यवस्थापनका लागि विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरु शिक्षासँगका कुराहरु बुझ्न सक्ने चुनिनु पर्दछ । यसले विद्यालयमा उपलब्ध साधनलाई अधिकतम उपयोग गरी शैक्षिक तथा भौतिक वातावरण चुस्त राखी उद्धारकक्षोन्नतिको उपयोगका लागि उपयुक्त वातावरण तयार गर्न सहयोग पुग्दछ । यसो भएमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति मार्फत उद्धारकक्षोन्नति नीति उपयोग गर्न चेतना फैलाउँदै उद्धारकक्षोन्नतिमा देखिएका समस्याहरुलाई समाधान गर्न मदत मिल्दछ ।

१. पालिका शिक्षा शाखा प्रमुखले निर्देशन पालना गर्दै प्रभावकारी अनुगमन मूल्याङ्कन गरी दण्ड र पुरस्कारको समेत व्यवस्था गर्दै उद्धार कक्षोन्नती कार्यक्रमलाई प्रभावकारी उपयोगका लागि रहेका अन्यौलताहरुलाई हटाउन अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरी सही कार्यान्वयनमा जोड दिनुपर्दछ ।
२. कार्यसञ्चयिकाको निर्माण र प्रयोग गर्न विषयगत शिक्षकको नेतृत्वमा अभिभावक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, प्रधानाध्यापक र विद्यार्थी समेतको समन्वय र सहकार्यको वातावरण तयार गर्नुपर्दछ ।
३. प्रभावकारी सुचना सञ्चारको माध्यमबाट अक्षराङ्क मापन प्रणालीका सबलताका सम्बन्धमा सरोकारवालाहरुलाई प्रष्ट पार्नु पर्दछ ।

५.२.३ अनुसन्धान तह

उद्धारकक्षोन्नतीको व्यवहारिक उपयोग गर्न विद्यालय, शिक्षक, कक्षाकोठाको वास्तविक समस्या पहिचान गरी समाधानका लागि शिक्षक साथै विद्यालय परिवारलाई प्रोत्साहन गर्न थप अनुसन्धान गर्नु पर्ने देखिन्छ । उद्धारकक्षोन्नतीको उपयोग गर्न विद्यालयलाई सक्रिय बनाउने नीतिहरु अवलम्बन गरी सरोकारवालाहरुको आफ्नो आफ्नो जिम्मेवारी बोध गराई पेशाप्रति कर्तव्यनिष्ठ बनाउनु पर्दछ ।

१. प्र.अ.ले जिम्मेवार प्रशासकको रुपमा शैक्षिक कार्यक्रम र नयाँ नीतिहरु प्रति नविनतम जानकारी राख्नुपर्ने, यसले विद्यालयमा उपलब्ध साधनलाई अधिकतम उपयोग गरी शैक्षिक र भौतिक वातावरण चुस्त दुरुस्त राखी उद्धार कक्षोन्नती उपयोग गर्न उपयुक्त वातावरण तयार गर्नुपर्दछ ।
२. अभिभावकहरुले यो उद्धार कक्षोन्नतीको उपादेयतालाई सिकाई उपलब्धिसंग तुलना गरी सकारात्मक बन्न नसकेकोले प्रधानाध्यापक र विद्यालय व्यवस्थापन समितिले यस सम्बन्धमा सचेत गराउन छलफल तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

३. प्रधानाध्यापकले बालमैत्री वातावरण विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधिबाट निरन्तर मूल्याङ्कन र उद्धार कक्षोन्नतीलाई व्यवस्थित तरिकाले उपयोग गरी बालकको सिकाईमा स्थायी परिवर्तन ल्याउनुपर्ने र उद्धार कक्षोन्नती प्रणालीबाट सिकाइ अवसर उपलब्धिको वृद्धि गर्नुपर्दछ ।

भविष्यमा विभिन्न शोधकर्ताले अनुसन्धान गर्न सक्ने यसै क्षेत्रका शोध शीर्षकहरु निम्नानुसार रहेका छन् :

- क) उद्धारकक्षोन्नतीमा मापदण्ड प्रयोगको अवस्था अध्ययन,
- ख) उद्धारकक्षोन्नती कार्यान्वयनमा कक्षा सञ्चालनको अवस्था,
- ग) उद्धारकक्षोन्नतीको व्यवहारिक प्रयोगमा अभिभावकको भूमिका,
- घ) उद्धारकक्षोन्नती र विद्यार्थी सहभागिताको सम्बन्ध,
- ङ) उद्धारकक्षोन्नती र शिक्षक तालिमको सम्बन्ध ।

सन्दर्भग्रन्थ

- अधिकारी, विष्णुप्रसाद (२०६७), *माध्यमिक शिक्षण दिग्दर्शन*, काठमाण्डौ: आशिष बुक्स हाउस ।
उच्च स्तरीय राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन २०५५, उच्च स्तरीय राष्ट्रिय शिक्षा आयोग,
केशरमहल, काठमाडौं ।
- कट्टेल, बालचन्द्र (२०६५), *पाठ्यक्रम अध्ययन*, काठमाण्डौ: न्यू हिरा बुक्स इन्टरप्राइजेज ।
- कार्की, योगन्द्रबहादुर (२०६६), *समुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन
प्रणालीको प्रयोग*, शिक्षाशास्त्र संकाय, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग, स्नातकोत्तर
तह: (अप्रकाशित शोधपत्र), सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, मोरङ: ।
- काफ्ले, शुरेन्द्रराज २०६९), *उद्धारकक्षोन्नतिको उपादेयता*, स्नातकोत्तर तह (अप्रकाशित
शोधपत्र), सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, मोरङ: ।
- कुँवर, तेजबहादुर (२०६५), *मूल्याङ्कन प्रणालीमा देखिएका कठिनाइहरू*, शिक्षाशास्त्र सङ्काय,
शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग, स्नातकोत्तर तह: (अप्रकाशित शोधपत्र), त्रि.वि.,
काठमाडौं: ।
- कोइराला, विद्यानाथ (२०६२) *शैक्षिक प्रशासन*, काठमान्डौ: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, भोटाहिटि ।
- खनाल, श्रीप्रसाद (२०६५), *कार्यक्रम मूल्यांकन*, काठमाण्डौ: जुपिटर पब्लिशर्स एण्ड डिष्ट्रिब्युटर्स ।
- खनाल, श्रीप्रसाद (२०६६), *कार्यक्रम मूल्यांकन*, काठमाण्डौ: जुपिटर पब्लिशर्स एण्ड डिष्ट्रिब्युटर्स ।
- जवरा, स्वयंप्रकाश (२०७६/०७७), *पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन*, काठमाण्डौ : पिनाकल पब्लिकेशन
प्रा.लि. ।
- निउरे, ध्रुवप्रसाद (२०७२), *अनुसन्धान पद्धति*, कीर्तिपुर: क्वेस्ट पब्लिकेशन ।
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०५९), *निरन्तर विद्यार्थी मूल्यांकन परिचय पुस्तिका*, भक्तपुर: लेखक ।
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०६७), *निरन्तर विद्यार्थी मूल्यांकन परिचय पुस्तिका*, भक्तपुर: लेखक ।
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०७६), *विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६*, भक्तपुर:
लेखक ।
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०७६), *आधारभूत तह (कक्षा १-३) को पाठ्यक्रम २०७६*, भक्तपुर: लेखक ।
- पौडेल, नारायणप्रसाद (२०६३) , *निरन्तर विद्यार्थी मूल्यांकन र त्यसको शैक्षिक व्यवस्थापनमा प्रभाव*,
स्नातकोत्तर तह: (अप्रकाशित शोधपत्र), सुर्खेत बहुमुखी क्याम्पस, सुर्खेत ।

पौडेल, भोलानाथ (२०६१) काठमान्डौ जिल्लाका सामुदायिक र संस्थागत माध्यमिक विद्यालयहरुको शिक्षण सिकाइमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको भूमिका एक अध्ययन, त्रि. वि. कीर्तिपुर, अप्रकाशित एम. एड. शोधपत्र ।

पौडेल, लेखनाथ (२०५३) शैक्षिक प्रकृया र नेपालमा शिक्षा, पुतली सडक, काठमाण्डौ: आठराई प्रकाशन ।

फुयल, दामोदर (२०६५) , निरन्तर मूल्यांकन प्रणालीको प्रभावकारिता, शिक्षाशास्त्र संकाय, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग, स्नातकोत्तर तह: (अप्रकाशित शोधपत्र),सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, मोरङ्ग ।

भट्टराई, रविन (२०६५), प्राथमिक तहको उद्धारकक्षोन्नती कार्यान्वयनको अवस्था प्रतिवेदन, शिक्षाशास्त्र संकाय, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग, स्नातकोत्तर तह: (अप्रकाशित शोधपत्र),सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, मोरङ्ग ।

वाग्ले, मनप्रसाद (२०५८) प्राथमिक शिक्षा, भोटाहिटि, काठमान्डौ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

शर्मा, गोपीनाथ (२०५८), नेपालका शिक्षा आयोगका प्रतिवेदनहरु, काठमाण्डौ: मकालु बुक्स पब्लिकेशन ।

शर्मा, चिरन्जिवी (२०५८), शिक्षा मनोविज्ञान, काठमाण्डौ: एम. के. पब्लिसर्स एण्ड डिष्ट्रिब्युटर्स ।

शर्मा, चिरन्जिवी (२०६६), शिक्षा मनोविज्ञान, काठमाण्डौ: एम. के. पब्लिसर्स एण्ड डिष्ट्रिब्युटर्स ।

शर्मा, चिरन्जिवी एण्ड शर्मा, निर्मला (२०६६), पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन, काठमाण्डौ: एम.

के.पब्लिसर्स एण्ड डिष्ट्रिब्युटर्स ।

शर्मा, चिरन्जिवी एण्ड शर्मा, निर्मला (२०५७), शिक्षाको दर्शनशास्त्रीय आधार, काठमाण्डौ: एम.

के.पब्लिसर्स एण्ड डिष्ट्रिब्युटर्स ।

शिक्षा मन्त्रालय (२०५६) , निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन कार्यक्रम पुस्तिका, काठमान्डौ : श्री ५ को सरकार शिक्षा मन्त्रालय, पाठ्यक्र विकास केन्द्र, सानोठिमि भक्तपुर ।

सुवेदी, युवराज, (२०६१), रामेछाप जिल्लाका सामुदायिक विद्यालयमा कक्षा ८ को जिल्ला स्तरिय परिक्षामा गणित विषयले शैक्षिक उपलब्धिमा पारेको प्रभाव एक अध्ययन. त्रि.वि. कीर्तिपुर, अप्रकाशित शोधपत्र एम. एड. ।

Sing, A.K. (1997). *Tests, measurement and research methods in behavioural science* (2nd ed.), India: Bharati Bhawan Publishers and Distributors.

अनुसूची : एक

उद्धार कक्षोन्नतिको उपादेयता

नगर शिक्षा शाखा प्रमुखका लागि प्रश्नवली

नाम, थर :

अनुभव वर्ष :

पालिका शिक्षा शाखा :

ठेगाना :

तलका प्रश्नहरूको उत्तर लेखिदिई आफ्नो अभिमत व्यक्त गरिदिई अनुसन्धान कार्यलाई सहयोग पुर्याइदिनु हुन हार्दिक अनुरोध गर्दछु ।

क) उद्धार कक्षोन्नति कार्यान्वयनको अवस्था ।

.....

ख) उद्धार कक्षोन्नतिले सिकाइ उपलब्धीमा पारेको प्रभाव ।

.....

ग) कार्यसंचिका निर्माण र प्रयोग ।

.....

घ) अभिलेख राख्ने प्रकृया सम्बन्धमा ।

.....

ङ) उद्धार कक्षोन्नतिमा विद्यालय परिवार, नगर शिक्षा शाखाको भूमिका ।

.....

च) उद्धार कक्षोन्नतिमा देखिएका समस्याका सम्बन्धमा ।

.....

छ) उद्धार कक्षोन्नतिका समस्या समाधानहरूका उपायहरूका सम्बन्धमा ।

.....

ज) उद्धार कक्षोन्नतिले शिक्षणमा पारेका प्रभाव सम्बन्धमा ।

.....

झ) उद्धार कक्षोन्नति गर्ने मापदण्डका सम्बन्धमा ।

.....

ञ) उद्धार कक्षोन्नति सम्बन्धी आवश्यक सल्लाह वा सुझाव सम्बन्धमा ।

.....

अनुसूची : दुई
उद्धार कक्षोन्नतिको उपादेयता
प्रधानाध्यापकको लागि प्रश्नावली

प्र.अ.को नाम, थर :
विद्यालयको नाम :

अनुभव वर्ष :
ठेगाना :

तालिम : प्राप्त / अप्राप्त

शैक्षिक योग्यता :

तलका प्रश्नहरूको उत्तर लेखिदिई आफ्नो अभिमत व्यक्त गरिदिई अनुसन्धान कार्यलाई सहयोग पुऱ्याइदिनु हुन हार्दिक अनुरोध गर्दछु ।

क) विद्यार्थी मूल्यांकन गर्दा निरन्तर मूल्यांकन प्रणाली प्रयोग गर्नुभएको छ ? छ भने किन ? छैन भने किन ?

ख) उद्धार कक्षोन्नतिको वर्तमान कार्यान्वयन अवस्था कस्तो छ ?

ग) उद्धार कक्षोन्नतिका सकारात्मक र नकारात्मक पक्षहरू केके हुन सक्दछन् ?

घ) उद्धार कक्षोन्नतिका लागि विद्यार्थीका अभिलेख कसरी राख्नुहुन्छ ?

ङ) उद्धार कक्षोन्नति कार्यका लागि तपाइ कुनकुन मापदण्ड प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

च) उद्धार कक्षोन्नतिले सिकाइ उपलब्धीमा कस्तो असर पारेको छ ?

छ) उद्धार कक्षोन्नति कार्यान्वयनमा कस्ता समस्याहरू देख्नुभएको छ ? समाधान गर्न केके गर्न सकिन्छ ?

ज) उद्धार कक्षोन्नतिका सम्बन्धमा समाजमा कस्तो प्रतिक्रिया पाउनुभएको छ ?

झ) उद्धार कक्षोन्नति कार्यान्वयन सम्बन्धमा तपाइको विचार के छ ?

ञ) अभिभावकहरू आफ्ना बालबालिकाको व्यवहार तथा सिकाइ अवस्थाको बारेमा जानकारी राख्न विद्यालयमा के कस्तो उपस्थिति देखाउछन् ?

अनुसूची : तीन
उद्धार कक्षोन्नतिको उपादेयता

शिक्षकको लागि प्रश्नावली

शिक्षकको नाम, थर :

अनुभव वर्ष :

विद्यालयको नाम :

ठेगाना :

तालिम : प्राप्त / अप्राप्त

शैक्षिक योग्यता :

तलका प्रश्नहरूको उत्तर लेखिदिई आफ्नो अभिमत व्यक्त गरिदिई अनुसन्धान कार्यलाई सहयोग पुर्याइदिनु हुन हार्दिक अनुरोध गर्दछु ।

क) तपाइ उद्धार कक्षोन्नति गर्नलाई कस्तो कार्य मान्नुहुन्छ ?

.....

ख) उद्धार कक्षोन्नतिले सिकाइ उपलब्धीमा स्तर बढाउँछ वा घटाउँछ ?

.....

ग) उद्धार कक्षोन्नति कुन प्रकृयाबाट गर्दा उपयुक्त हुन्छ ?

.....

घ) उद्धार कक्षोन्नतिको वर्तमान कार्यान्वयनको अवस्था कस्तो छ ?

.....

ङ) उद्धार कक्षोन्नति कार्यान्वयनमा कस्ता समस्याहरु देख्नुभएको छ ?

.....

च) उद्धार कक्षोन्नतिका समस्याहरु समाधानका लागि के के सुझाव दिनुहुन्छ ?

.....

छ) उद्धार कक्षोन्नति कार्यान्वयन गर्न विद्यालय प्रशासन साथै सम्बन्धित निकायबाट कस्तो सहयोग पाउनुभएको छ ?

.....

ज) विद्यार्थीलाई उद्धार कक्षोन्नति गर्न कुनकुन मापदण्ड प्रयोग गर्नुभएको छ ?

.....

झ) विद्यार्थीको कार्यसंचिकामा केके कुरालाई समेटने गर्नुभएको छ ?

.....

ञ) उद्धार कक्षोन्नतिमा विद्यार्थीको श्रेणी विभाजन कसरी गर्नुहुन्छ ?

.....

ट) दैनिक कति घण्टी कक्षा अध्यापन गर्नु हुन्छ ?

.....

अनुसूची : चार

उद्धार कक्षोन्नतिको उपादेयता

अभिभावकका लागि छलफल निर्देशिका

अभिभावकको नाम, थर :

वर्ष :

विद्यालयको नाम :

ठेगाना :

तलका प्रश्नहरूको उत्तर लेखिदिई आफ्नो अभिमत व्यक्त गरिदिई अनुसन्धान कार्यलाई सहयोग पुऱ्याइदिनु हुन हार्दिक अनुरोध गर्दछु ।

क) तपाइको वच्चाको विद्यालयमा मूल्यांकन कसरी हुन्छ ,थाह छ कि छैन ?

.....

ख) तपाइको वच्चाको नतिजाबारे विद्यालयले जानकारी गराउँछ ?

.....

ग) विद्यालयले वच्चाको पढाइ, अनुशासन, व्यवहारको अवस्था जानकारी गराउँछ ?

.....

घ) परीक्षा नलिई वच्चालाई कक्षा चढाइन्छ । यसबारे तपाइको के विचार छ ?

.....

ङ) उद्धार कक्षोन्नति बारेमा केही थाह छ ?

.....

च) उद्धार कक्षोन्नति कार्यान्वयनमा समस्याहरु देख्नुभएको छ ?

.....

छ) उद्धार कक्षोन्नतिमा देखेका समस्या समाधानका लागि के भन्न चाहनुहुन्छ ?

.....

ज) उद्धार कक्षोन्नति कार्यान्वयनमा कस कसको भूमिका रहन्छ ?

.....

झ) तपाइको विचारमा उद्धार कक्षोन्नतिले सिकाइ उपलब्धीमा प्रभाव पारेजस्तो लाग्छ ?

.....

ञ) विद्यार्थीको सिकाइ तथा सामाजिक व्यवहार सम्बन्धी विवरणको सूचना विद्यालयबाट लिनुहुन्छ ?

.....

अनुसूची : पाँच
उद्धार कक्षोन्नतिको उपादेयता
विद्यार्थीको लागि अन्तरवार्ता निर्देशिका

विद्यार्थीको नाम, थर :

कक्षा :

विद्यालयको नाम :

ठेगाना :

तलका प्रश्नहरूको उत्तर लेखिदिई आफ्नो अभिमत व्यक्त गरिदिई अनुसन्धान कार्यलाई सहयोग पुऱ्याइदिनु हुन हार्दिक अनुरोध गर्दछु ।

क) तिम्रो विद्यालयमा नियमित पढाइ हुन्छ कि हुँदैन ?

.....

ख) तिम्रीलाई पढाइ सकेपछि शिक्षक शिक्षिकाले सोध्नुहुन्छ कि सोध्नुहुन्न ?

.....

ग) तिम्रीलाई शिक्षक शिक्षिकाले पढाइ बाहेक अन्य कामहरू गर्न लगाउनुहुन्छ ?

.....

घ) तिम्रो विद्यालयमा साथीहरूबीच पढाइको विषयमा छलफल हुन्छ ?

.....

ङ) तिम्री सँधै विद्यालय आउँछौ ?

.....

च) तिम्री सँधै गृहकार्य गर्छौ ?

.....

ज) तिम्रो गृहकार्य शिक्षक शिक्षिकाले हेरेर जाँच्नुहुन्छ ?

.....

झ) तिम्रो विद्यालयमा एक शैक्षिक वर्षमा कति पटक परीक्षा हुन्छ ?

.....

ञ) तिम्रो कक्षामा नजान्ने साथीहरूलाई शिक्षक शिक्षिकाले के गर्नुहुन्छ ?

.....

ट) तिम्री सँधै सफासुगन्ध भएर विद्यालय आउँछौ ?

.....

ठ) तिम्रो विद्यालयमा दैनिक हाजिर हुन्छ ?

.....